

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta
Pacovská 350, Praha 4 – Krč, 140 21

Bakalářská práce

Barbora Jungmannová

**Aplikace metod artefietiky na sociální
skupiny v různých zařízeních a institucích**

Obor: sociální pedagogika, denní studium
Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Hana Dotřelová

Praha 2008

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracovávala samostatně a výhradně s použitím materiálů uvedených v seznamu literatury.

V Praze dne 6. 4. 2008

.....

podpis

Ráda bych poděkovala Mgr. Haně Dotřelové za vstřícné vedení mé bakalářské práce, dále velmi děkuji všem institucím a zařízením, v nichž jsem mohla artefietiku prakticky vyzkoušet, a v neposlední řadě všem blízkým, kteří mi byli oporou.

ÚVOD

Ve své bakalářské práci se zabývám využitím metod artefiletiky v různých institucích a zařízeních. Pokusila jsem se zjistit, zda se dá artefiletika aplikovat na všechny sociální skupiny lidí, které jsem si pro tuto práci vybrala, či může zda může být tato výtvarná metoda v některých případech nevhodná.

S artefiletikou jsem se poprvé setkala před pěti lety. Oslovila mne svými nekonvenčními výtvarnými metodami, motivací artefiletické skupiny i následným reflektivním dialogem. Výsledky prvních výtvarných cvičení, která jsem po čase sama vedla, mne natolik zaujaly, že jsem se rozhodla zabývat artefiletikou dlouhodobě. Z tohoto důvodu jsem si ji vybrala jako téma své bakalářské práce.

V teoretické části vysvětluji pojmy artefiletika, psychoterapie, arteterapie. Zamýšlím se nad přístupem k dětem při artefiletických činnostech, nad osobností vedoucího artefiletické skupiny a nad komunikací. Dále poukazuji na některé používané techniky, uspořádání skupin, na reflektivní dialog a jeho význam. V závěru teoretické části přikládám vývoj dětské kresby dle autorů Jaromíra Uždila a Rosellini Davido.

V praktické části demonstрую, jak se artefiletika uplatňuje v praxi ve vybraných zařízeních a institucích, které mi umožnily artefiletiku realizovat. Dále popisuji své zkušenosti s dětmi, do jejichž běžného programu byla artefiletika zařazena. Při vedení artefiletiky jsem používala metodu praktických cvičení se zúčastněným pozorováním, které umožnilo sledovat spontánní reakce členů v jednotlivých skupinách. Z tohoto pozorování vyplynul záznam jejich pocitů a prožitků z tvoření.

V závěru práce uvádím klady a úskalí artefiletické činnosti, srovnávám artefiletická cvičení v různých zařízeních a institucích, uvádím doporučení pro budoucí vedoucí artefiletické skupiny a vyhodnocuji výsledky zadaných cílů a úkolů práce.

Cíle a úkoly práce:

1. Hypotéza: Lze metody artefiletiky aplikovat na sociální skupiny ve všech vybraných institucích a zařízeních.

2. Cíl:

1. Zprostředkovat vhled do artefiletiky pedagogům a pracovníkům v zařízeních a institucích.
2. Potvrzení či vyvrácení hypotézy, že artefiletiku můžeme aplikovat na sociální skupiny ve všech vybraných institucích a zařízeních.

3. Úkoly:

1. Popis jednotlivých artefiletických výrazových her, které budou aplikovány v praxi.
2. Porovnání jednotlivých situací ve výrazových hrách v různých institucích a zařízeních.
3. Zmírňování negativní jevy vyskytující se ve skupinách (např. agresivitu, neshášenlivost, netoleranci a pod.).
4. Prostřednictvím artefiletiky rozvíjení tvořivost, představivost, schopnost empatie a komunikace (verbální i neverbální) u dětí.

Úvod.....	1
1 TEORETICKÁ ČÁST	5
1.1 <i>Vymezení pojmů</i>	6
1.1.1 Psychoterapie	6
1.1.2 Arteterapie.....	6
1.1.3 Artefiletika	7
1.1.4 Zážitková pedagogika	10
1.2 <i>Metody používané v artefiletice</i>	11
1.2.1 Práce s barvou	11
1.2.2 Práce s hlinou	12
1.2.3 Práce s papírem	13
1.2.4 Práce se symboly – Mandaly, body art	13
1.2.5 Práce s maskou.....	14
1.2.6 Práce s dramatickými prvky.....	16
1.3 <i>Osobnost vedoucího (učitele) artefiletické skupiny</i>	17
1.4 <i>Výtvarné skupiny</i>	17
1.4.1 Rozdělení skupin.....	19
1.4.2 Artefiletická skupina	19
1.5 <i>Reflektivní dialog</i>	20
1.6 <i>Vývoj dětské kresby</i>	22
2 PRAKTICKÁ ČÁST	25
2.1. <i>Junák ČR, 29. oddíl skautek, Praha 6</i>	26
2.1.1. Artefiletika RUCÉ.....	26
2.1.2. Artefiletika MASKY	29
2.1.3. Artefiletika HANDICAP.....	32
2.2. <i>Mateřská škola M. Montessori</i>	34
2.2.1. Artefiletika KAPKY DEŠTĚ	34
2.2.2. Artefiletika STROM A JEHO SKŘÍTCI	36
2.2.3. Artefiletika RUCÉ.....	39
2.3. <i>Výtvarný klub v Centru volného času</i>	42
2.3.1. Artefiletika STROM	42
2.4. <i>Dětské integrační centrum</i>	44
2.4.1. Artefiletika KAPKY DEŠTĚ	44
2.4.2 Artefiletika MASKY	47

2.4.3	Artefiletika ŽIVÁ RAZÍTKA	49
2.4.4	Artefiletika MOŘE.....	51
2.5	<i>Klub Lékořice – činnost v Thomayerově fakultní nemocnici LDN</i>	53
2.5.1	Artefiletika MOŘE.....	53
2.6	<i>Happening</i>	56
2.6.1	Mandala.....	56
3	ZÁVĚR	59
4	SEZNAM LITERATURY	67

1 TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Vymezení pojmů

1.1.1 Psychoterapie

Psychoterapie, z řeckých slov „psýché“ (duše) a „therapeia“ (léčba, léčení, péče). Psychoterapie se řadí mezi klasické terapie a používá se u psychicky nemocných, ohrožených a nevyrovnaných klientů, či jako prostředek k sebepoznávání v pozitivní prevenci, apod. Jde o léčebné působení na psychiku člověka pomocí duševních prostředků a sociálních vztahů, nejde tedy přímo o léčbu duševních chorob.

Stanislav Kratochvíl píše ve své knize o tom, že se v záměrně sestavené psychoterapeutické skupině vytvoří mezi klienty a terapeuty vztahy, které hrají velmi důležitou roli. Takové vztahy patří mezi základní psychologické prostředky psychoterapie.¹

Psychoterapie je široký pojem nadřazený velkému počtu terapií a jejich metod, uvádím zde několik nejčastěji využívaných: arteterapie, rodinná terapie, skupinová psychoterapie, muzikoterapie, dramaterapie, terapeutická komunita, krizová intervence, párová terapie, autogenní trénink, psychoanalýza a další.

1.1.2 Arteterapie

Výraz vznikl odvozením z latinského slova „ars“ = umění a řeckého „therapeia“ = léčba, léčení, péče.

Arteterapie patří mezi psychoterapeutické metody. Jedná se o léčbu psychických a sociálních problémů uměním. To může být zastoupeno svým způsobem jakýmkoliv druhem (výtvarné, hudební, dramatické, slovesné, sochařské, užité, atd.). Arteterapie vychází ze vztahu terapeut – klient. Využívá se obou forem terapeutické práce – individuální i skupinové.

Arteterapie neposuzuje estetické kvality díla, ale zaměřuje se především na proces tvorby. Pomáhá lidem, kteří se nesnadno slovně vyjadřují (lidé s psychózami, dospívající a děti, staří lidé, mentálně handicapovaní, lidé v krizi) prostřednictvím výtvarného umění s neverbálním vyjadřováním a komunikací.

V arteterapii může být použito různých výtvarných technik a prostředků, jak plošných (kresba, malba, koláže, grafika), tak prostorových (modelování, řezbářství, sochařství).

---

¹ Kratochvíl, S.: *Skupinová psychoterapie v praxi*, Praha, Galén 1995, s. 15.

„Výtvarné techniky se využívají proto, aby klientům usnadnily sdělení jejich pocitů, což je důležité pro terapeuta, kterému tyto techniky umožňují rozpoznat některé jinak těžko přístupné osobnostní rysy klientů. Během výtvarné tvorby totiž dochází k mimovolnému slučování klientových vědomých a nevědomých tendencí, k restrukturalizaci osobnosti, nebo alespoň k nápravě potíží.“²

Počátky arteterapie najdeme na přelomu 19. a 20. století, kdy jejím smyslem nebylo léčení, ale sloužila psychologům k upřesnění diagnózy duševně nemocných lidí. Ve 20. letech 20. století vznikl Rorschachův psychologický diagnostický test se symetrickými skvrnami z tuše. 40. léta zaznamenala zařazení arteterapie k psychoterapeutickým metodám. Od té doby se arteterapie rozvíjela a začaly vznikat arteterapeutické asociace. Arteterapie se prosadila jako samostatná disciplína v osmdesátých letech 20. století, předtím sloužila pouze jako jedna z metod psychoterapie.

Aspekty skupinové arteterapeutické práce:

1. „Každý se může zapojit ve stejnou dobu, svou vlastní měrou. Důležitý je proces činnosti, črtání může být stejně hodnotným příspěvkem jako dokončený obraz.
2. Výtvarné umění je důležitým způsobem komunikace a vyjádření, zvláště když slova selžou. Prostorový charakter obrázků může souběžně vyjádřit mnoho aspektů zkušenosti.
3. Výtvarné umění usnadňuje tvořivost.
4. Výtvarné umění je užitečné při práci s fantazií a nevědomí.
5. Umělecký produkt je hmatatelný a může být zkoumán později.
6. Výtvarné umění může být zábavné a ve skupině může vést ke společné radosti.“³

1.1.3 Artefiletika

Pojem artefiletika vznikl spojením latinského slova „ars, artis“ = umění a inspirací myšlenkou H. Broudyho o filetickém přístupu k výchově (tzn. použití výrazového projevu společně s rozhovorem o předchozích zážitcích), který vychází z všestranného nadání a

---

² Matoušek, O.: *Potřebujete psychoterapii?*, Praha, Portál 1995, s. 35 (zkráceno).

³ Liebmann, M.: *Skupinová arteterapie. Nápad, témata a cvičení pro skupinovou výtvarnou práci*, Praha, Portál 2005, s. 22.

vzdělání helénského učenice a básníka Filéta z Kou, jenž byl vychovatelem Ptolemaia II. za dob Alexandra Makedonského.⁴

Artefiletika také vychází ze čtyř základních pojetí. Z animo-centrického proudu, jehož cílem je poznání sebe samého smyslovým vnímáním, které vede k hlubšímu prožitku. Z art-centrismu, jenž se snaží o vzbuzení zájmu o kulturu, rozvíjí zážitek z umění a estetickou formu. Video-centrické pojetí využívá vizualizaci výtvarného vnímání, podněcuje výtvarné myšlení a vlastní nalézání a rozpoznávání symbolů. Poslední gnozo-centrismus se zaměřuje na výtvarný proces jako prostředek výrazové komunikace, který nám pomáhá poznávat svět netradičním způsobem, z něhož si bereme zkušenost.⁵

Artefiletika je metodicky založena na třech složkách:

- Výrazová hra
- Výtvarný zážitek
- Reflektivní dialog

Artefiletika spojuje výchovu, umění a terapii. Vychází ze dvou hlavních oblastí: arteterapie a spontánně-tvořivého-modernistického pojetí výtvarné výchovy.

„S arteterapií má artefiletika společné dvě stránky:

- 1) V oblasti cílů: zaměřenost na sebepoznávání a na rozvíjení sociálních kompetencí žáka prostřednictvím uměleckých výrazových prostředků. To umožňuje rozvoj sociální, emoční a etický.
- 2) V oblasti metod: zaměřenost na poznávání prostřednictvím umělecké výrazové hry spojené s reflektivním dialogem.

Uměleckou **výrazovou hrou** je myšlena především výtvarná tvorba nebo dramatizace či animace uměleckého díla, ale také vnímání prožitku.

Reflektivní dialog (viz níže) je rozhovor o tom, co se dá interpretovat ze zážitků z výrazové hry.⁶

---

⁴ Slavíková, V. – Slavík, J. – Hazuková, H.: *Výtvarné čarování*, Praha, UK v Praze, Pedagogická fakulta 2003, s. 10.

⁵ Slavík, J.: *Od výrazu k dialogu ve výchově. Artefiletika*, Praha, Karolinum 1997, s. 161-165 (zkráceno).

⁶ Slavík, J.: *Artefiletika – Reflektivní, tvořivé a zážitkové pojetí výchovy uměním*, <http://www.sssbrno.cz/artefiletika/modules/articles/article.php?id=9>.

V artefiletice se využívá některých arteterapeutických prostředků, ale liší se od arteterapie tím, že není založena přímo na léčbě psychických a sociálních potíží. Slouží k rozvoji osobnosti po stránce tvořivostní, komunikační a imaginační. Poskytuje možnost sebepoznávání a vhled do lidského nitra.

„Artefiletika je reflektivní, tvořivé a zážitkové pojetí vzdělávání a výchovy, které vychází z vizuální kultury nebo jiných expresivních kulturních projevů.“⁷

Slavíková a kolektiv uvádějí, že „cílem artefiletiky je výchovně zhodnotit výtvarnou aktivitu jako symbolického prostředníka mezi niterným světem dítěte a světem lidské kultury nebo přírody.“⁸

Podle Slavíka se „artefiletika metodicky opírá o spojení tvůrčích výrazových aktivit (exprese) s dialogem (reflexe). Tvůrčí exprese slouží v artefiletice jednak k uvolnění a rozvíjení tvořivého potenciálu člověka, jednak jako prostředek projekce a podnět k sebepoznávání.“⁹

Artefiletika aplikuje do skupiny ve většině případech strukturovanou výtvarnou práci, která vede díky společnému tématu, např.: k překonávání obtíží se samotným začátkem práce (odrazový bod), k vytváření vzájemných vztahů mezi členy skupiny, k semknutí skupiny, k interpretaci na mnoha úrovních, aby vyhověla různým potřebám, k všeobecnému usnadnění diskuse a práce.¹⁰

V artefiletice se používají tyto typy komunikace:

Verbální komunikace, při níž je hlavním prostředkem řeč. Základní formou verbální komunikace je rozhovor.

Neverbální komunikace, tj. komunikace beze slov čili mimika, gestikulace, haptika, komunikace pomocí kresby, hudby, doteků atd.

---

⁷ Tamtéž.

⁸ Slavíková, V. – Slavík, J. – Hazuková, H.: *Výtvarné čarování*, Praha, UK v Praze – Pedagogická fakulta 2003, s. 10.

⁹ Slavík, J.: *Od výrazu k dialogu ve výchově. Artefiletika*, Praha, Karolinum 1997, s.106

¹⁰ Liebmann, M.: *Skupinová arteterapie. Nápady, témata a cvičení pro skupinovou výtvarnou práci*, Praha, Portál 2005, s. 24.

1.1.4 Zážitková pedagogika

Pedagogika zážitku nepatří mezi samostatné obory pedagogiky, ale prolíná se mezi nimi. Známe ji pod pojmy „zážitková výchova“, „výchova prožitkem“, „výchova v přírodě“, „výchova dobrodružstvím“ atd. Uplatňuje se zejména v pedagogice volného času, její metody však mohou být aplikovány i v běžném školním vyučování.

V zážitkové výchově se pedagog snaží zprostředkovat studentům látku takovým způsobem, který je pro ně přirozený. Prožitím určité situace „na vlastní kůži“ se zážitek zpracovává a následně zakotvuje v paměti v širších souvislostech. Je tedy pravděpodobné, že po vyvolání určité situace může být zkušenost znovu využita.

„Cílem výchovy prožitkem je získání určité trvalejší podoby prožité události, jejíž výsledky můžeme uplatnit i v jiných situacích. Tuto formu pak můžeme nazývat zkušeností (zkušenosti nezískáváme pouze přímým prožíváním; naopak, většina zkušeností i poznatků pramení ze sociálního sdílení a komunikace, z přejímání zkušeností druhých).“¹¹

„V zážitkové pedagogice nacházíme celou škálu různorodých prožitkových stavů (od tichého rozjímání přes aktivní tvořivost až k pohybu na hranici osobního maxima, a to pocitu rizika a nebezpečí).“¹²

Za počátky prožitkové pedagogiky považujeme 40. léta 20. Století, kdy německý pedagog Kurt Hahn prosazoval „Ostrovy uzdravování“ – centra, která využívala výchovu v přírodě, později za 2. sv. války založil Outward Bound – světovou organizaci ve Velké Británii, která stojí na principech prožitkové pedagogiky. V této organizaci rozvíjeli jedince na kurzech, kde hrály velkou roli tyto aspekty: překonávání sám sebe, výzva, dobrodružství, výchova v přírodě – slaňování, sjíždění divokých řek, lanové překážky, výpravy do divočiny. Na počátku 70. let vzniká Project Adventure, organizace, která se snažila využívat pedagogiku zážitku i v běžném školním vyučování klasických předmětů. V této době u nás vzniká česká škola prožitkové pedagogiky Prázdninová škola Lipnice, která během období komunismu vytvořila jedinečné prostředí pro rozvoj sebepoznávání. Po roce 1989 se u nás začala výchova zážitku rozvíjet a vznikaly další organizace, spolky a

---

¹¹ Jirásek, I.: *Vymezení pojmu zážitková pedagogika*, Gymnasion 2004, Vol. 1, č.1, s. 6–16, <http://www.psl.cz/gymnasion/default.aspx>

¹² Tamtéž.

alternativní pedagogické směry, které z těchto metod vycházely např.: Česká cesta, Junák, Hnutí Go, Egredior, Montessori systém ad.¹³

Cílem zážitkové výchovy tedy není vynikající splnění prožitkového úkolu, překonání těžké překážky či podání nejlepšího výkonu, ale je to zkušenost, kterou si ze svého individuálního zážitku (ať už je pozitivní či negativní) bereme. Jde o jedinečnost daného prožitku, který si člověk v sobě ponese celý život a v určitých situacích je schopen ho prakticky využívat.

Zážitkovou pedagogikou u nás se zabývají autoři: Vážanský, 1992, Vážanský & Smékal, 1995, Neuman, 1999.

1.2 Metody používané v artefiletice

1.2.1 Práce s barvou

Barva je základním prostředkem vyjadřování v artefiletice. Barvy se vyskytují všude kolem nás a ovlivňují naše životy. Mnoho psychologů se zabývá důsledky působení barev na psychiku člověka a podle toho určují jejich symboliku a hlubší význam. Na každého člověka působí barvy rozdílně. Artefiletika se snaží lidem přiblížit podstatu barev díky „Prožívání barev“ (viz níže).

Artefiletické výrazové hry se ve většině případů zaměřují zejména na práci s barvou. Ta spočívá ve vytváření nových barevných kombinací (zde je důležité klást důraz na vnímání barevných odstínů a na to, co asociují), nanášení barev na různé povrchy (od papíru, dřeva a kamene až po vlastní tělo), a využívání netradičních výtvarných technik a metod (Obr. 1, viz obrazová příloha). Vzhledem k velkému počtu výrazových her soustředěných na práci s barvou jsem si zde k prezentaci a popisu vybrala artefiletickou hru „Prožívání barev“, která se zaměřuje právě na psychologické působení barev na člověka.

Cílem hry je prožít 3 hodiny v prostředí, ve kterém převládá jedna barva. Účastníci na sebe nechávají působit barvu, přemýšlí o vzniklých pocitech a zážitcích z daných situací. Vše v místnosti je sladěno do jediné předem vybrané barvy, všichni členové přijdou oblečení v různých odstínech dané barvy a přinesou si stejně barevné předměty, látky a potraviny obarvené potravinářskými barvivy. Nejprve vnímají barvu, hovoří v kruhu o prvních asociacích vycházejících z barvy a srovnávají jednotlivé odstíny. Následuje výtvarná práce

---

¹³ Činčera, J.: *Práce s hrou pro profesionály*, Praha, Grada, 2007, s. 15-16 (zkráceno).

související s barvou a pocitem z ní. Modrá – kreslení obrazu mořské vlny a nebe, s poslechem hudby. Červená – vybíjení vzniklé zlosti či agrese na červený papír a jeho následné roztrhání, nebo tzv. „bičování“ papíru prsty namočenými do červené barvy. Žlutá – koláž vytvořená sypáním písku a malbou „pouště“. Zelená – „příroda“, snaha o vystihnutí odstínů trávy nebo mechu, technika tupování. Na závěr přichází reflektivní dialog. Z vlastních zkušeností vím, že působení barev je individuální a ve většině případech se účastníci této hry shodují na tom, že modrá a zelená barva navozují příjemnější, více uklidňující pocity než například žlutá a červená, které působí spíše dráždivým dojmem.

1.2.2 Práce s hlinou

Hlína je materiál, se kterým se dobře pracuje díky tvárnosti a přizpůsobivosti. Pro mnoho lidí je hnětení hmoty uklidňující a zbavuje je napětí. Hlína dává možnost tvořit prostorově, čímž navozuje pocit věrnějšího zobrazení reality. Proto ji někteří upřednostňují před dvojrozměrným výtvarným vyjadřováním na papír.

S touto poddajnou hmotou mohou pracovat jak děti, tak i dospělí, velmi se osvědčila u mentálně handicapovaných lidí. Již první kontakt s hlinou člověka zaujme díky její přizpůsobivosti a postupným změnám v konzistenci hmoty. Nejprve cítíme v dlaních studený dotyk tvrdšího kusu země, poté začneme hlinu prohnětávat, mačkat, formovat a v ruce se nám začne rozlévat teplo, potom nám vzniká hladká kulička, pak placka. Použijeme-li svou fantazii, vdechneme hlině život a na světě je výtvar, který se po vypálení stává naším vlastním uměleckým dílem (Obr. 2)

V artefiletice se hlína používá většinou ve výrazových hrách s hlubším prožitkem, jako je např. „Strach“ (Obr. 3). Při tomto cvičení každý člen skupiny vzpomene na svůj negativní zážitek a pokusí se ho s pomocí keramické hlíny ztělesnit. Po dokončení následuje reflektivní dialog plný emocí. Na závěr celého cvičení přijde na řadu důležitá část, ve které každý člen skupiny svůj výtvar z hlíny zničí a hodí zpět do společné nádoby na hlinu. Tímto způsobem končíme výrazovou prožitkovou hru, vystupujeme z role, což může mít v závěru terapeutický účinek, vedoucí k následnému uvolnění z negativního zážitku či fobie. Vedení této výrazové hry je doporučováno zkušenému vedoucímu artefiletiky, který dobře zná svou skupinu a bude mít možnou nastávající problémovou situaci pod kontrolou.

1.2.3 Práce s papírem

Papír je nejpoužívanějším výtvarným prostředkem, každý člověk se s ním setkává již v nejranějším věku.

Papír může být doprovodným materiálem k ostatním činnostem jako malování a kreslení na papír, doplňování výtvarných děl barevnými lepicími papíry; při artefiletické výrazové hře „Prožívání červené barvy“ se trhání papíru používá k ventilaci agrese, atd. Může však být i hlavním výtvarným materiálem. Tak jej lze použít například pro vytváření papírových soch, při technice muchláže, v papírové koláži, kaširování, vytrhávání obrysů z papíru apod. Taktéž k výrobě „papírového stínu“ – obkreslování lidské postavy na velký formát papíru. (Obr. 4-5)

Papír vydává šustivé zvukové efekty při mačkání a trhání. Lze jej tedy využít i jako hudební či rytmické vyjádření ve hře „Papírový orchestr“, při které si každý hráč artefiletické skupiny vytvoří z papíru hudební nástroj a vymyslí si vlastní rytmus a metodu hraní.

1.2.4 Práce se symboly – Mandalas, body art

Mandala znamená kruh, podle Tibetanů má vyjadřovat nekonečnost a neuchopitelnost vesmíru. Je to spleť kruhový obrazec sypaný z barevného jemného písku. Symbolika geometrických tvarů je v něm dovedena do dokonalosti, nejvíce zde najdeme trojúhelníky, čtverce a kruhy, které tvoří různé vizuální efekty, jež napomáhají hluboké meditaci. Mandala je potom po několikadenní práci dohotovena a následně vysypána do řeky či do větru na znamení pomíjivosti a věčného koloběhu života.

V artefiletice se využívá skupinové sypání mandaly. Celá artefiletická skupina se rozdělí na několik menších. Každá skupinka (Obr. 6) vytváří beze slov za velkého soustředění jednu společnou mandalu. Na sestavení mandaly se může použít různý materiál, např. přírodniny, luštěniny, korálky, knoflíky, apod.

Cílem tohoto cvičení je rozvíjet skupinovou empatii a toleranci, aby se každý člen skupiny mohl volně seberealizovat. Pozorováním mandaly se mohou členové skupiny ponořit sami do svého nitra a nechat na sebe působit její energii. Ta způsobuje zklidnění mysli, relaxaci, harmonii a lepší schopnost koncentrace. Na závěr nesmí chybět reflektivní rozhovor, kdy jednotlivé skupinky mluví o svých zážitcích ze společného vytváření. Po vzoru tibetských mnichů se mandala společně zničí vysypáním do vody (přírody) jako znak smrtelnosti, konečnosti a neuchopitelné věčnosti. (Obr. 7-8)

Výklad mandaly – symboly

Kruh – symbol jednoty, vesmíru, slunce, dokonalosti, věčnosti a nekonečna, prostor, vnitřek kruhu představuje bezpečí

Čtverec – znamená vyrovnanost, stabilitu, pevnost

Trojúhelník – vyjadřuje dynamiku, sílu, spojitost s číslem 3, ukazuje směr, trojúhelník se špičkou dolů je symbolem ženství, trojúhelník špičkou nahoru je symbolem mužství

Kříž – propojení svislé a vodorovné čáry spojuje protiklady – život a smrt, den a noc, dobro a zlo, žena a muž

Spirála – důraz na střed, centralizace, směřování k jednotě a k Bohu

Kapka – krev nebo slza znamenají očistu, zatímco kapka deště vyjadřuje plodnost

Vodorovnost – linie horizontu, ženský prvek, symbol pasivity

Svislost – mužský prvek, symbol aktivity, síly, činnosti

Body art je výtvarná technika, při níž se buď tvoří na tělo (patří sem dekorativní postupy jako tetování, malba symbolů a ornamentů henou, zdobení části těla kosmetickými barvami určenými na tělo, atd.), nebo se lze výtvarně vyjádřit přímo tělem.

V artefiletice se ve většině případů snažíme o ztvárnění nějakého pocitu či nálady malbou speciálními nejlépe hypoalergeními barvami na určitou část těla (obličej – „Prázdninová maska“, ruka – „Jarní rukavice“, „Osobnost ruky“, viz Praktická část). (Obr. 9-10)

Dále lze využívat těla jako výtvarného nástroje, např. tupování prsty, obtiskování natřených dlaní, chodidel, podrážek bot, obličejů, malování rukama, ústy, nohou (tyto techniky viz Praktická část). Výhoda takové metody spočívá v alternativním výtvarném vyjádření, které je pro účastníky výrazových her atraktivní a zážitkové. Dále spatřujeme klady v tom, že není třeba štětců a jiných pomůcek, proto mohou tuto techniku používat členové, kteří mají určité znevýhodnění – senioři, kteří již neudrží výtvarné pomůcky, tělesně handicapovaní lidé, malé děti, lidé bez výtvarného talentu, kteří mají negativní vztah k malování a kresbě.

1.2.5 Práce s maskou

Masku používali lidé po celém světě už v dávných dobách, kdy sloužila ke znázornění bohů, přírody, nálad a vlastností a podobně v různých rituálech, zvycích a jiných

dramatických představeních. Díky masce má člověk možnost stát se někým jiným, může skrýt svou vlastní osobnost. V dnešní době ztělesňuje maska v obecné rovině divadlo, jistou tajemnost a mystiku, rituály šamanů, protiklady, apod.

Jedním z nejsilnějších a nejhlubších artefietických prožitkových cvičení je právě výroba své vlastní masky a následná interakce s ní. Účelem takového cvičení je vytvořit za pomoci masky „okno“ do vlastního nitra.

„Práce s maskami je ve všech krocích, od sádrového otisku obličeje až po interakci se zhotovenou maskou, setkáním a zkušeností se sebou samým. Je to vlastně poznání sama sebe.“¹⁴ (Obr. 11)

Výroba masky (Obr. 12–16)

Masku můžeme vyrobit z různých materiálů např. z papíru, z kaširované hmoty či z hlíny, vyřezat ze dřeva nebo vytvořit ze sádry. Poslední uvedenou techniku, která je v artefietice používána nejčastěji, popíší podrobněji.

Artefietická skupina se rozdělí na dvojice. První z ní se položí na omyvatelný podklad se sepnutými vlasy a druhý namaže ležícímu obličej mastným krémem. Oči a ústa zakryje ústřížky gázy a posléze začne na čelo a tváře přikládat sádrovou gázu namočenou ve vodě. Na obličej se nanášejí dvě vrstvy sádry a nechají se zaschnout. Poté se maska opatrně sejme a dvojice se vystřídá.

Mezi členy dvojice by měla panovat plná důvěra. Jednak zde jde o zasahování do osobního prostoru člověka, dále se mohou vyskytnout problémy spojené s klaustrofobními stavy v důsledku uzavření v masce po delší dobu (než sádra ztuhne).

Po úplném vyschnutí sádry si mohou členové artefietické skupiny masku upravit pilníkem či smirkovým papírem. V této fázi mnozí odhalují, zda jsou schopni přijímat sami sebe, či nikoliv.

V předposlední části si má každý člověk uvědomit sám sebe a toto sebeuvědomění vyjádřit na masce pomocí barev. Na jedné polovině zobrazí své klady, na druhé své zápory. „Malování masky a volba barev uvolňuje další emoce a ještě více obohacuje zážitky.“¹⁵

Interakce s maskou může probíhat v soukromí. Tehdy se každý člen artefietické skupiny usadí sám na vybraná místa v místnosti a masku si dobře prohlíží, mluví s ní a snaží se

---

¹⁴ Schweizerová, R.: *Masky, terapie sebepoznání*, Československý loutkář 2/1991, s. 34.

¹⁵ Schweitzerová, viz výše pozn. 2.

rozluštit „vzkazy“ z nevědomí. Druhou možností je scénická hra, v níž každá maska hraje svou roli. „Při scénické hře s maskou vzniká možnost úplného splynutí s postavou, kterou člověk hraje. Čím hlouběji se jedinec do role ponoří a čím menší hranici v sobě má, tím je pro něj složitější oddělit – s maskou / bez masky. Je důležité, aby představitel postavy uměl odlišit hru a realitu. Proto je bezpodmínečně nutné dovést člena skupiny od hry k současné situaci.“¹⁶ Tato výrazová hra může mít pro ostatní hlubší význam. Po hře by měl také následovat reflektivní dialog, ve kterém se účastníci vrátí zpět do reality a uvolní své emoce.

1.2.6 Práce s dramatickými prvky

Za artefietiku není považována jen výtvarná práce, ale i další tvořivá činnost. Proto bývá artefietika ozvláštněna i jinými technikami a postupy, např. dramatickými prvky.

Názorným artefietickým cvičením s dramatizací je „Živý obraz“.

Cílem výrazové hry je vytvořit oživlou scénu obrazu plnou různorodých situací podle předlohy nějakého výtvarného díla významného autora a modelově si vyzkoušet sociální role a vztahy. Jako vynikající příklad uvádím obraz *Vesnická svatba* od Pietra Breughela st. (Obr. 17)

Účastníci hry si nejprve podle libosti vyberou jednu z vyobrazených postav, pořídí si odpovídající kostýmy a vžijí se do svých rolí. V režii vedoucího skupiny vytvoří účastníci „obraz“, který je zpočátku záměrně strnulý jako kdyby se zastavil čas, tedy takový, jaký je na plátně. Potom na pokyn vedoucího „obraz“ oživne a jednotlivé postavy začnou rozehrávat děj (Obr. 18). V něm každý člen skupiny plní svou roli podle toho, jak si představuje, že by se jeho postava chovala. Záměrem je zde přehrání co nejvíce různých možných situací, které dávají účastníkům šanci vyzkoušet si velký počet sociálních rolí.

Po artefietické hře následuje reflektivní dialog, ve kterém se rozebírají jednotlivé situace, scény, role a postavy. Následně se skupina pokouší stanovit, jaká ze situací se zdála být nejpravděpodobnější realitě.

---

¹⁶ Schweitzerová, viz výše pozn. 2.

1.3 Osobnost vedoucího (učitele) artefiletické skupiny

Učitel artefiletiky by měl být pro ostatní přirozenou autoritou, rovnocenným partnerem i dobrým a důvěryhodným přítelem.

Velmi důležité jsou jeho osobní kvality, zkušenosti a vyzrálost v oblasti duševní. Je nezbytně nutné, aby učitel prošel zážitkovým výcvikem. Tam vyzkouší artefiletické metody sám na sobě v roli žáka. Na základě nových vlastních zkušeností pak může snáze např. dětem vymezit požadavky a úkoly adekvátní jejich věku, schopnostem a možnostem, aniž by hrubě zatěžovaly dětskou psychiku. „Díky zkušenosti získává učitel cit pro to, co pojmenovat přímo, co naopak ponechat ve formě metafory nebo vůbec zastříit do mlčení, kdy a jak promlouvat, koho oslovit, jak někoho nepřehlížet a jiného naopak nevystavovat příliš do ohniska pozornosti a řadu velmi důležitých artefiletických dovedností.“¹⁷

Práce artefiletika spočívá v individuálním přístupu při vedení skupiny, ve vytváření příznivých podmínek pro tvořivou činnost, pro komunikaci, pro závěrečný dialog a sociální klima ve skupině. Dále sem patří schopnost sofistikovaně hodnotit, řešit a reagovat na vzniklé situace a konflikty, chápat a soucítit s ostatními.

Vzhledem k tomu, že se artefiletika řadí mezi pojetí výtvarné výchovy, měl by být vedoucí artefiletické skupiny zaměřen tímto směrem, dalším předpokladem je odpovídající pedagogické vzdělání, bližší vztah k psychologii i arteterapii a vstřícnost k novým nekonvenčním technikám.

„Učitel artefiletiky musí mimo odborných znalostí disponovat i nadhledem nad řešenými otázkami a citlivým uvážlivým vztahem k lidem, se kterými pracuje. Potřebuje být také osobně vyrovnaný, vnímat z odstupů sám sebe, vědět o citlivých stránkách své psychiky a zvládat je, umět dobře zpracovávat své zážitky.“¹⁸

1.4 Výtvarné skupiny

Život a práce ve skupině je člověku vlastní již od dob pravěku. „Většina sociálního učení probíhá ve skupinách, skupinová práce tedy poskytuje vhodné zázemí, ve kterém jej můžeme procvičovat. Členové skupiny se mohou poučit ze zpětné vazby od ostatních,

---

¹⁷ Slavík, J.: *Od výrazu k dialogu ve výchově. Artefiletika*, Praha, Karolinum 1997, s. 178.

¹⁸ Slavíková, V. – Slavík, J. – Hazuková, H.: *Výtvarné čarování*, Praha, UK v Praze, Pedagogická fakulta 2003, s.11.

mohou si vyzkoušet nové role, vidí, jak ostatní reagují.“¹⁹ Skupina by měla být demokratická (rozdělení moci a zodpovědnosti), což podporuje rozvoj osobnosti jedince.

Individuální účel výtvarných skupin:

- „1) Tvořivost a spontaneita
- 2) Budování důvěry, sebehodnocení, uskutečňování vlastních možností
- 3) Zvyšování osobní autonomie a motivace, rozvoj jedince
- 4) Svoboda rozhodování, experimentování, ověřování nápadů
- 5) Vyjádření citů, emocí, konfliktů
- 6) Práce s fantazií a nevědomím
- 7) Vhled, uvědomování si sebe samých, reflexe
- 8) Třídění zkušeností vizuálně a slovně
- 9) Relaxace“²⁰

Sociální účel výtvarných skupin:

- „1) Uvědomování si, uznání a ocenění druhých
- 2) Spolupráce, zapojení se do skupinové činnosti
- 3) Komunikace
- 4) Sdílení problémů, zkušeností, vhladů
- 5) Objevování univerzality zkušenosti / jedinečnosti jedince
- 6) Vztahování se k druhým ve skupině, porozumění vlastnímu vlivu na druhé a na vztahy
- 7) Společenská podpora a důvěra
- 8) Skupinová koheze
- 9) Objevování skupinových témat“²¹

---

¹⁹ Liebmann, M.: *Skupinová arteterapie*, Praha, Portál 2005, s. 19.

²⁰ Tamtéž, s. 20.

²¹ Tamtéž, s. 21.

1.4.1 Rozdělení skupin

Marian Liebmann uvádí následující dělení výtvarných skupin.

Strukturovaná výtvarná skupina je založena na plnění jednoho společného úkolu, který je specifikovaný a skupinový, a na kolektivním záměru, kdy se členové skupiny snaží najít stejné cíle a témata.

Naopak **nestrukturovaná výtvarná skupina** používá individuální výtvarnou práci, při níž každý pracuje sám na svém úkolu, ale ve stejném čase a na jednom místě (pravidelné setkávání).

V obou skupinách se mohou prvky prolínat, což znamená, že může vzniknout **skupina obvykle strukturovaná**, která se snaží o strukturovanou práci, ale příležitostně se skupina rozhodne pracovat individuálně. Jiným případem je **obvykle nestrukturovaná skupina**, která pracuje nestrukturovaně, ale příležitostně se ve skupině během individuální práce objeví společné téma.

Otevřené skupiny jsou takové, jež umožňují členům volný příchod a odchod, má přiměřeně povrchní charakter díky vzájemné neznalosti členů.

Uzavřené skupiny jsou složeny ze stejných členů, kteří se nijak nemění. Většinou působí po určité časové období. Lépe se v nich navazují vztahy a vzájemná důvěra.

Polouzavřené skupiny jsou kompromisem mezi oběma předchozími skupinami, vyznačují se sice závaznou docházkou, ale příchody a odchody jednotlivých členů jsou pozvolna obměňovány. Tyto skupiny patří mezi nejčastěji používané.

1.4.2 Artefiletická skupina

1.4.2.1 Velikost artefiletické skupiny

Artefiletická skupina by měla mít 12-15 účastníků jako u arteterapeutických skupin. To umožňuje jednotlivým členům rozvíjet nejen vlastní individualitu, ale také sociální role a vztahy. Na druhou stranu by skupina neměla být větší proto, aby vznikla dostatečná důvěra k ostatním členům skupiny a aby se členi navzájem dobře znali. Vedoucí také může při takovém počtu se skupinou lépe pracovat. V případě větší skupiny (kupř. třída MŠ či ZŠ) se doporučuje rozdělit ji do několika dílčích ustálených skupin, které pracují odděleně na stejné práci a do komunity se spojují až na reflektivní dialog.

1.4.2.2 Uspořádání artefiletické skupiny

Základním uspořádáním artefiletické skupiny je kruh. Symbolizuje rovnost mezi lidmi, jasně vymezuje hranice reálného světa venku a svět výrazové hry uvnitř, přispívá k uvědomování si sounáležitosti k nějaké komunitě, podporuje možnost očního kontaktu, apod.

Vedoucí artefiletické skupiny by se měl účastnit kruhového sezení, protože se tak více začleňuje do skupiny, získává důvěru ostatních a současně demonstruje, že patří mezi ně. Tím se následně stírá odstup mezi vedením a účastníky.

Kruh se používá na začátek artefiletické hodiny, kdy jsou zadány pokyny k artefiletickému cvičení a probíhá motivace. V průběhu výrazové hry se kruh může porušit, ale poslední část hodiny, reflektivní dialog, probíhá v kruhu vždy.

1.4.2.3 Průběh artefiletické hodiny

Průběh artefiletické hodiny se skládá podle Slavíkové a kol. z několika fází:

- Uvítání a rozechřívací hry
- Ztišení
- Motivační vstup (pohádka, příběh, oživení vzpomínek...)
- Výrazová hra
- Reflektivní dialog
- Závěrečný rituál a rozloučení²²

1.5 Reflektivní dialog

Dialog je jedním ze základních složek artefiletiky. Jde o rozhovor mezi vedoucím skupiny a jejími členy o jejich pocitech a zážitcích z tvořivé činnosti. Má následovat hned po výrazové výtvarné hře a má mu být věnována patřičná pozornost. Termín reflektivní dialog vyjadřuje skutečnost, že rozhovor mezi vedoucím artefiletické skupiny a jejími členy souvisí s prožíváním předchozích situací (reflektovat, z lat. = uvažovat o tom, co bylo učiněno). Reflexe v artefiletice se skládá z estetického a uměleckého zážitku a

---

²² Slavíková, V. – Slavík, J. – Hazuková, H.: *Výtvarné čarování*, Praha, UK v Praze 2003, s. 165.

z psychických a sociálních okolností. Smyslem takové reflexe není přímo hodnocení výtvarného díla, ale spíše jde o proces sebeuvědomování a poznávání sama sebe prostřednictvím vhledu do uzavřeného nitra. Výsledkem má být objektivní náhled na vlastní prožitky, pocity a zkušenosti, jejich pojmenování a uvědomování si symboliky nevědomí.

Rozhovor může mít buď volnější charakter, kdy se klade větší důraz na spontánní výpovědi členů skupiny, nebo může mít vedoucí artefietické skupiny určitý plán dialogu, který má vést k jistému cíli. Proto vedoucí následně pokládá členům předem určené otázky k zamyšlení.

Slavíková a kol. nacházejí v reflektivním dialogu následující cíle:

- „1) poskytnout příležitost k výpovědi o pocitech a dojmech, které provázely výrazovou hru;
- 2) najít slova nebo jiné výrazy pro ty symboly vytvořené výrazovou hrou, které se mě osobně dotýkají;
- 3) ujasnit si svůj pohled na zážitky z výrazové hry a srovnat jej s pohledy ostatních jejích účastníků;
- 4) uvědomit si rozdíly a shody v zážitcích mezi různými lidmi;
- 5) hledat plodné souvislosti mezi projevy mé vlastní výrazové hry a uměleckými projevy;
- 6) řešit případné vnější nebo vnitřní nezdary a nepohody, které vznikly v průběhu výrazové hry, ale také se podělit s ostatními o radost z vydařeného díla;
- 7) vyzkoušet varianty těch momentů výrazové hry, které jsou pociťovány jako málo uspokojivé nebo málo završené“.²³

Reflektivní dialog se odehrává v komunitním kruhu po ukončení výtvarné činnosti. Hotové práce jsou rozprostřeny v centru kruhu. Diskuse se zúčastní každý, kdo má zájem vypovídat, nikoho nelze do reflexe nutit.

Práce lze vystavit najednou a společně si pak všimnout detailů, porovnávat jednotlivá díla, apod., nebo postupně po sobě (v kruhu) posuzovat jednotlivé kresby, přičemž se všichni členové skupiny vyjadřují ke svým výtvorům. Po skončení reflektivního dialogu je nutno vše shrnout, utvořit závěry, povšimnout si kladů i úskalí daného úkolu.

---

²³ Tamtéž, s. 156.

1.6 Vývoj dětské kresby

Dětské kresby procházejí stadii, která těsně souvisejí s vývojem intelektu dítěte. Každému věku odpovídá specifický typ kresby.²⁴

1) Období skvrn

Děti, které ještě nedosáhly jednoho roku věku, kreslí „skvrny“. V tomto věku však ještě rodiče většinou dítěti do ruky tužku kvůli leckdy opodstatněným obavám nesvěří.

2) Stadium čmáranic

M. Prudhomenau zaznamenává spojitost mezi prvními čmáranicemi a prvními krůčky. Tyto čmáranice se pak v dětské kresbě objevují asi do dvou let. Dítě rádo čmárá všemi směry, aniž by pozvedlo tužku. Při této činnosti můžeme sledovat jeho neobratné a často velmi osobité pohyby. Již toto stadium je velmi důležité a může nám leccos odhalit. Spokojené dítě například kreslí silné čáry a snaží se jimi pokrýt co nejvíce místa, zatímco nevyrovnané dítě tužku brzy odhodí. Duševně opožděné děti, nebo děti, které se nesprávně vyvíjejí, drží tužku nevhodně (i když v tomto stadiu je ještě příliš brzy na jednoznačné závěry).

3) Stadium čarání (2-3 roky)

Bezprostředně po stadiu čmáranic nastupuje stadium čarání, které je již na rozdíl od předchozích fází ovlivněno intelektuálními faktory. V tomto období se dítě snaží napodobit psaní dospělých a v jeho kresbách lze objevit i jistý záměr. Ten je ale spíše náhodný a někdy je s kresbou propojen až v samém závěru kreslení, kdy dítě např. své „dílo“ pojmenuje. Z tohoto důvodu je užíván i výraz náhodný realismus.

4) Stadium hlavonožců, univerzálních postav (3-5 let)

Kolem třetího roku dítě začíná zvládat kreslení a svým obrázkům přikládá určitý význam. Postava je znázorněna kolečkem představujícím hlavu a trup a k němu přiléhají dvě čáry – nohy (později pak přidává ještě další dvě čáry – ruce). V souvislosti s růstem mentální

---

²⁴ Davido, R.: *Kresba jako nástroj poznání dítěte. Dětská kresba z pohledu psychologa*, Praha, Portál 2001, s. 21-28. Srv. též Uždil, J.: *Čáry, klikyháky, paňáci a auta. Výtvarný projev a psychický život dítěte*, 4. Vydání, Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1984.

úrovně postupně přibývá detailů, v kolečku se objeví ústa, oči, popř. pupek. Kolem pátého až šestého roku přibývá trup, znázorněný dalším kolečkem. Postava nakreslená předškolním dítětem je většinou zobrazena zepředu, ruce mívá v různé výšce. Až kolem šestého roku je tělo postavy úplné a se všemi končetinami.

V prvním prostorovém názoru dítěte jsou čtverce, obdélníky, kružnice a elipsy všechny stejně zobrazovány ve formě uzavřené křivky, bez přímek a úhlů. Kříže a oblouky kružnice kreslí jako otevřené obrazce.

5) Intelektuální realismus (5-7 let).

V tomto věku vyjadřuje kresba spíše autorův subjektivní svět než objektivní realitu kolem něj. Kresba tak nepředstavuje model, který má dítě před očima, ale to, co z něj zná – např. hlava z profilu má dvě oči, apod.

Asi do sedmi let jsou některé obrázky transparentní. Za zdí domu tak vidíme maminku vařící oběd, pod oblečením postav „prosvítají“ končetiny. V tomto věku jde o běžný jev, ale pokud transparentnost přetrvává na kresbách ještě po desátém roce věku autora, lze usuzovat na retardaci duševního vývoje nebo na poruchy afektivity a senzitivity.

Mezi pátým a sedmým rokem se u dětské kresby projevuje také tzv. sklápění. Na obrázku chybí perspektiva, roviny neodpovídají skutečnosti, zobrazení předmětů je disproportionální. Z toho lze vidět, jak dítě obtížně rozeznává, co je horizontální a co vertikální.

6) Vizuální realismus (7-12 let)

Asi od sedmi let je již dítě objektivnější a začíná kreslit to, co opravdu vidí. V tomto období dochází také k velkému skoku, dítě začíná zobrazovat postavu z profilu.

Máme-li shrnout výše uvedené z pohledu zobrazování v prostoru a organizování, uspořádání kresby dítěte odpovídá uspořádání jeho života. V první fázi dítě čmárá, čímž v útlém věku vydává svědectví o svém zmateném „já“. Následuje období „hlavonožců“. Znázornění prostoru se v této době děje pomocí topologické geometrie, tj. pomocí zobrazení prostoru, v němž mezi předměty neexistují vztahy mezi vzdáleností a velikostí, ale pouze elementární vztah blízkosti. Jak dítě roste, jeho vnímání prostoru se zdokonaluje. Startovní čára je v zakoušení pohybu. Okolo osmnáctého měsíce je dítě schopné vést čáru. První tvary jsou symetrické, jejich středem je osa těla, dítě má sklon vytvářet kruhy pravou rukou ve směru zleva doprava a levou rukou zprava doleva. Ve druhé etapě získává

kontrolu nad svými pohyby a naučí se čáru brzdit. Současně se vyvíjí i jeho vizuální vnímání. Dítě tvoří geometrické obrázky, které si zachovávají symetrický charakter, přičemž pravou rukou jsou umísťovány vpravo a levou rukou vlevo. Dítě je schopno spojit levé a pravé pole dohromady. Přibližně až do věku čtyř let může dítě psát oběma rukama – obě ruce jsou zhruba stejně obratné (nevyhraněnost, ambidextrie). Obvykle se ale jedna ruka postupně stává preferovanou okolo třetího roku a obrázek tak začíná mít asymetrický vzhled.

V kresbách se vývoj lateralitě dobře odráží. R. Zazzo poznamenává, že když dítě dospěje do stadia, kdy dokáže nakreslit profil, je-li pravák, maluje profily hledící doleva, zatímco levák tak činí naopak.

Je důležité si uvědomit, že když dítě kreslí postavu, kreslí vlastně samo sebe. První vlastní představu dítěte o jeho těle tvoří jakýsi rozkouskovaný obraz, teprve s postupem času dítě získává bezprostřední vědomí obrazu vlastního těla jako celku (= tělesné schéma). Jakmile si dítě začne uvědomovat své tělesné schéma, začíná kreslit samo sebe.

2 PRAKTICKÁ ČÁST

2.1. Junák ČR, 29. oddíl skautek, Praha 6

Charakteristika skupiny

Třináctičlenná skupina dívek od 12 do 16 let, skautský oddíl. Dívky se vzájemně delší dobu znají a vídají se každý týden; dvě vůdčí osobnosti se respektují a jsou schopné spolupracovat; jedna dívka je neoblíbená, díky svému způsobu chování je částečně vyčleňována z kolektivu; jedna dívka je hodně plachá, ale ostatní ji mezi sebe berou. Kromě běžných táborových činností jsem této skupině zařadila do programu i artefietická cvičení. Práce byla strukturovaná, děti pracovaly na stejném úkolu. Témata tak mohla být interpretována na mnoha úrovních. Práce probíhala ve volné přírodě.

2.1.1. Artefietika RUCE

Cíl

Zachycení subjektivního pocitu pomocí postavy namalované na ruku a paži. Vyjádření „osobnosti“ vlastní ruky, její charakter, jedinečnost apod.; rozvoj práce s barvou a dekorativní výtvarnou činností rozvoj jemné motoriky při malbě malých tvarů (obličej) na hřbet či dlaň ruky; rozvoj empatie, zamyšlení se nad běžnými činnostmi, které provádíme již automaticky; rozvoj dramatických dovedností; schopnost rozpoznávání jednotlivých druhů charakteru člověka a porozumění druhým.

Úkol

1. Namalovat temperovými barvami na vlastní na ruku postavu ztělesňující „osobnost“ své ruky. Nejprve se zamyslet dle dané motivace, následně začít malovat. Lze libovolně používat, kombinovat barvy a malovat na jakoukoliv část ruky. Výtvarná práce je volná, dle fantazie účastníků. Časový limit 1,5 hod.
2. Po vytvoření postavy prakticky používat ruku v běžných situacích a činnostech během dne, pozorování a vcítění se do své ruky. Časový limit 2 hod.
3. Dramatizace – připravit si představení postavy pro ostatní účastníky, dramatizace krátkých představení na vlastní téma, kdy se ruka stane nástrojem herce jako loutka. Časový limit 2 hod.
4. Shrnutí v reflektivním rozhovoru. Celkový časový limit 6 – 7 hodin. Za prostředí práce byl v tomto případě vybrán exteriér, avšak činnost může být realizována i v interiéru.

Materiál, pomůcky

Temperové barvy, štětce, krém na ruce, nádoby na vodu, improvizovaná divadelní scéna.

Motivace

Motivace začíná povídáním v kruhu, uvolněním, zklidněním. Následuje samostatné popřemýšlení a vcítění se do života vlastní ruky, do její situace, co se jí líbí a co ne, co je pro ni těžké, jaký by mohla mít charakter, jak by se chovala, kdyby mohla být soběstačná. Prohlížení dlaně a prozkoumání tvaru, rýh, postavení prstů a detailu ruky zprostředkuje bližší seznámení s charakterem ruky. Zavázané oči dají prostor v poznávání hmatovému smyslu.

Postup

Po úvahách o životě své vlastní ruky následuje samotná malba na ruku temperovými barvami a úzkým štětcem. Můžeme malovat buď celou postavu, nebo jen hlavu s obličejem. Po zaschnutí barev přichází pokus o vcítění se do pocitů ruky při běžných úkonech na táboře: od rána až do oběda (jídlo, hygiena, oblékání, apod.). V případě rozmazání či smytí barev v důsledku předchozí části výrazové hry s běžnými činnostmi, opravujeme další malbou. Ve třetí části přichází na řadu přípravení divadelní scény a nácvik divadla. Poté je prezentace pro ostatní účastníky výrazové hry: 1. představení každé „osobnosti“ jménem Ruka – jednotlivci, 2. dramatizace krátkého příběhu dle vlastního námětu – dvojice, trojice.

Reflexe

Různé temperamenty dívek a individuální rozdíly charakterů mezi nimi vedly ke stejné odlišnému vyjádření postav na ruce. Výtvarné zpracování bylo ve všech případech naprosto originální a k tzv. ukradení nápadu nedošlo. Bylo zajímavé, že obě dívky s vůdčím typem měly na ruce namalované mužské postavy jako jediné z celého oddílu, což patrně svědčí o tom, že se v ryze dívčím kolektivu opravdu prosazují jako vůdčí osobnosti. Tato role je v nich zakořeněná, aniž by si to ovšem plně uvědomovaly, protože na otázku: „Proč spatřovaly ztvárnění charakteru své ruky jako osobnost mužskou?“, nedokázaly odpovědět, prý je to tak napadlo.

Po reflexním rozhovoru jsem zjistila, že do první části – úvah o osobnosti ruky a jejím výtvarném zpracování – se dívky pustily s chutí, každá vymýšlela a vytvářela pro svou

ruku osobnost dle své fantazie. Po pozorování jsem si uvědomila, že každá účastnice byla zejména inspirována svým temperamentem a prvky charakteru. (Obr 19-20)

Druhá část, během níž bylo úkolem ponechat si „osobnost“ ruky namalovanou až do oběda tzn. 2,5 hod., poněkud skautky zaskočila a některým se již nechtělo pokračovat. Avšak po zjištění, že mohou navzájem pozorovat, co jejich postavy na rukou dělají a následně odvozovat, jak se ruka cítí (např.: „Podívejte, ruka dívky J. má vlasy v pomazánce!“), rozhodly se vytrvat. S namalovanou osobností ruky dokázaly lépe vnímat situaci, takže některé z nich si uvědomily, jak nevhodné je např. „okusování nehtů“ a další zlozvyky. Posléze přišlo na řadu opravení rozmazaných či smytých částí ruky.

Třetí část spočívala v přípravě představení, pak následovala prezentace (Obr.21). Pro tento účel byla postavena provizorní scéna na louce za táborem. Nacvičování divadla a jeho realizace – představování „osobnosti“ jménem Ruka a dramatizace krátkých představení dle vlastního námětu – byla pro skautky, podle jejich vlastního tvrzení, v reflektivním dialogu nejzábavnější. Představování jednotlivých postav bylo zajímavé a ve většině případů se podařilo rozpoznat, k jaké dívce která ruka patří. Na ztvárnění scének měly dívky možnost utvořit dvojice či skupinky, nebo mohly být i samy (Obr.22). To se stalo jen jednou, v případě dívky, která byla částečně vyčleňována z kolektivu pro své chování. V tento okamžik nastal zlom daný pravděpodobně tím, že ostatní dívky pracovaly ve skupinkách, s outsiderkou nikdo nechtěl spolupracovat, proto měla výstup sama a přišla na řadu se svým příběhem až jako poslední. Avšak její dramatizace se ostatním natolik zalíbila, že se k ní všechny spontánně začaly postupně přidávat, což nakonec vyústilo v jedno společné představení celého oddílu.

Témata scének se díky věku dívek zabývala vztahy mezi dvěma lidmi a současnými problémy dospívajících.

Nejvíce si cením pozitivní zkušenosti, která vyplynula ze zapojení dívky outsiderky do výrazové hry. Na základě tohoto artefietického cvičení se podařilo dívce, která zatím nebyla ve skupině příliš oblíbená, zařadit se do kolektivu. Skutečnost, že byla ostatními nejenom přijatá, ale dokonce i oceněná, pro ni mělo velký výchovný význam.

2.1.2. Artefiletika MASKY

Cíl

Snaha o vyjádření určitého pocitu (léto, prázdniny, tábor) a jeho zachycení malbou na tělo; rozvoj tvůrčí práce s barvou, se symboly a ornamenty; dovednosti spojené s kreativitou, originalitou a dekorativní výtvarnou činností; umění spolupracovat, tolerovat a respektovat druhého člověka; relaxace díky dotekům prstů, štětce a barvy; prožitek a radost z díla; rozvoj neverbální komunikace.

Úkol

1. Vytvoření malované masky na obličej speciálními barvami, inspirované pocitem léta, přírody a prázdnin. Práce ve dvojicích či trojicích. Účastníci si malují masky navzájem štětce a prsty. Mohou se zdobit ornamenty a symboly či míchat barvy do různých odstínů, dle libosti.
  2. Pro tuto část artefiletického cvičení používáme neverbální komunikaci.
  3. Po zaschnutí barev masku ponecháváme na obličej, prohlížíme si „novou“ tvář v zrcadle. „Žijeme“ v ní daný časový limit, např. celé odpoledne.
  4. Masky můžeme předvést v přehlídce masek.
  5. Na závěr uděláme obtisky obličejů. Následuje reflektivní dialog.
- Časový limit 2 hod. Činnost v exteriéru z důvodu načerpání inspirace.

Materiál, pomůcky

Speciální prstové barvy určené na tělo, štětce, krém, velký arch papíru na obtisknutí masek celé skupiny či více menších formátů papíru na individuální obtisky, vlažná voda, mýdlo.

Motivace

Na začátku motivace sedíme v kruhu a uvolníme se krátkou relaxací s bráničním dýcháním, která volně navazuje na zadání artefiletického cvičení. Uleháme do trávy, zavřeme oči, zhluboka dýcháme a posloucháme zvuky přírody, cítíme trávu, pozorujeme oblohu. Snaha o navození atmosféry léta, tábora a prázdnin a tento subjektivní pocit přeneseme do masky, kterou budeme malovat kamarádce na obličej.

Postup

Po motivaci se účastníci rozdělí do dvojic či trojic a mají dvě hodiny na to, aby si vzájemně namalovaly prstem či štětcem masky inspirované pocitem z léta na obličej. Hypoalergení barvy rozdělíme dvojicím do misek, ve kterých mohou míchat odstíny.

První z dvojice se položí na zem či na omyvatelný povrch a druhý mu vytvoří masku podle své fantazie, potom se dvojice vystřídá. Všimáme si, zda je nám dotek barvy příjemný, a zdali máme radši, když nám maluje obličej někdo jiný, nebo se cítíme lépe, když tvoříme sami.

Po dokončení výtvarné činnosti se mohou účastníci podívat do zrcadla. Potom „nosíme“ masku delší dobu např. od odpoledne do večera, podle vůle účastníků, nejméně však 1 hodinu. Uvědomění si pocitů z nošení masky (hrdost, zdobící funkce, nevole, skrytí své osoby za masku apod. Snadnějšího bezproblémového užití barev docílíme speciálními barvami (běžně k dostání ve výtvarných potřebách), které se neotírají a vytvoří na kůži elastický povrch.

Účastníci mohou své masky předvést variabilními způsoby: na přehlídce, na výstavě, u ohně jako domorodci atd., podle aktuálních možností prostředí a přání členů artefietické skupiny.

Doporučuji smytí masek také zařadit ještě před reflektivním dialogem jako další součást hry. Barvu uvolníme ponořením obličej do vlažné vody, ten přikládáme na arch papírů a vytváříme obtisky masky. Účastníci buď mohou otiskovat obličej individuálně každý na svůj papír, nebo postupně ve skupině na společný velký formát (papírová role aj.)

Následuje reflektivní rozhovor o pocitech z malování, o nošení masky, otiscích a loučení se s maskou.

Reflexe

Artefietická hra dopadla nad očekávání velmi dobře, dívky pracovaly s aktivním vstřícným přístupem. Při samotném vytváření masek vůdčí typy preferovaly aktivní přístup, tedy raději se podílely na malování. Dle mého názoru to může být způsobeno tím, že chtějí mít vše pevně v rukou a nejistota, pramenící z toho, že nevědí, co jim kdo vytvoří na obličej, jim není příjemná. Naopak pasivnějším a plašším dívkám vyhovovalo, když jim masky vytvořil někdo jiný. V závěru byly ovšem spokojeny všechny. (Obr. 23)

Jediný problém se vyskytl na začátku artefietické činnosti, neboť byl lichý počet děvčat. Dívka, která byla původně vyčleňována, zůstala sama. Avšak později z iniciativy ostatních skautek byla vytvořena trojice, jež úspěšně spolupracovala. Všechny dívky používaly neverbální komunikaci, nikomu to nečinilo žádné problémy. Domnívám se, že to bylo způsobeno také věkem (mladší děti nejsou schopny vydržet komunikaci bez mluvení po delší dobu) a nadšením z možnosti využívat jiný způsob komunikace (ve skautu se běžně komunikuje Morseovou abecedou, šiframi apod.). Po domalování a zaschnutí masek se každá „nová tvář“ zhlédla v zrcadle. Ponechání masek dívkám také nečinilo žádný problém, protože byly se svými díly spokojeny. (Obr. 24-25)

Večer byl zažehnut oheň, což přispělo k tomu, že skautky prožily něco neopakovatelného. Úplně spontánně začaly dle vzoru jedné z vůdčích dívků chodit a tancovat kolem ohně, přičemž ty odvážnější pomáhaly brát do kola ostatní. Nejprve utvořily kruh, chodily dokola a zpívaly skautské indiánské písně. Poté začaly využívat i netradiční hudební nástroje, které si buď vyrobily, či vlastnily (hrály na různá dřívka a šišky, chrastily rýží, bubnovaly, hrály na flétny apod.). To vyústilo ve spontánní hudební improvizaci za současného tance v maskách. Tanec trval až do tmy, před táborovou večerkou jsme si povídaly o celém dni a o maskách.

Všem dívkám bylo líto, že si masky musejí odstranit a jen velmi nerady se svými díly loučily. Aby se masky alespoň nějak zachovaly, pokusily jsme se je obtisknout na papír. Nejdříve se obličej s již zaschlými barvami namočil do nádoby s vlažnou vodou a hned poté se obtiskl na jeden velký arch papíru vedle předcházejícího. Ze smývání masek se stal rituál loučení. Dívky se postavily do řady za sebe, jedna po druhé se nadechla, pevně zavřela oči, smočila svůj obličej ve vodě, ihned ho otiskla na papír a podala nádobu i arch papíru další dívce za sebou. Tímto způsobem obtiskly všechny své masky a na celou akci jim zůstala zachována symbolická památka.

Příjemně mě překvapilo, že na mou otázku, zdali si někdo přeje obtisknout obličej svůj vlastní papír, odpověděli všichni negativně. Přání mít obtisky všech obličejů vedle sebe na jednom papíru zcela zvítězilo a nakonec ostatní skautky pustily mezi sebe i dívku, která byla zpočátku lichá, a nechaly ji obtisknout obličej doprostřed papíru (Obr. 26). Myslím, že na dívky toto malování hodně zapůsobilo, a svůj silný emocionální prožitek poté samozřejmě vyjádřily i verbálně. Ačkoliv preference jednotlivých zážitků se lišila podle individualit, dívky se shodly, že na tento den prázdnin nikdy nezapomenou. Toho dne byla ve skautském táboře cítit zvláštní nálada a harmonie.

2.1.3. Artefietika HANDICAP

Cíl

Pochopení otázky handicapu; rozvoj schopnosti empatie a solidarity; vyzkoušení si na vlastní kůži obtíže s určitým handicapem; rozvoj netradičních výtvarných postupů (kreslení nohou, ústy, poslepu, levou rukou).

Úkol

Vcítit se do různých situací potkávající člověka s handicapem. Snaho o přizpůsobení se kompenzací určitého znevýhodnění.

Formou hry se seznámit s jiným způsobem malování. Překreslujeme originální obrázek, jinou částí těla (kterou jsme si vylosovali na papírku), než dominantní rukou. Časový limit 1,5 hodiny, místo můžeme použít exteriér i interiér s více místnostmi. Práce v teamu.

Materiál, pomůcky

Papíry A4, fixy (každý má vlastní kus kvůli dodržování hygienických zásad), podložku, stoličku, šátek, obrazovou předlohu – vytištěné obrázky, malé papírky s napsaným handicapem.

Motivace

Sedíme v kruhu a řešíme položenou otázku: „Přemýšlel někdo z vás o tom, jak to mají těžké lidé s handicapem? A přesto se dovedou přizpůsobit.“ Pro představu si vyzkoušíme orientaci v prostoru – slalomová chůze s jedním zavřeným okem; či zapnutí knoflíků druhou rukou.

Postup

Skupina se rozdělí na dvě menší skupinky. Každý člen si vylosuje papírek, na kterém je napsán určitý handicap. Možnosti jsou: slepota, bez končetin, bez pravé/levé (v případě leváků) ruky, bez obou rukou.

Úkolem hráčů je prohlédnutí si obrázku – předlohy a jeho překreslení takovým způsobem, který bude kompenzovat handicap vylosovaný jednotlivým účastníkem.

Příklad : „slepota“, budete kreslit se zavázanýma očima, „bez končetin“ – budete kreslit tužkou v ústech, „bez rukou“ – budete kreslit nohou, a „bez pravé/levé ruky“ – použijete tu ruku, kterou neovládáte.

Hra začíná, když první člen z týmu doběhne na „malovací místo“, kde si zhruba 10-15 vteřin prohlíží originální předlohový tištěný obrázek, zapamatuje si jej a překreslí dle svého vylosovaného handicapu. Po domalování si bere k sobě původní předlohu a odchází na předem určené místo, pryč od svého teamu.

Dále už na „malířském místě“ zůstává jen jím vytvořená „kopie“, druhý z teamu se na ni podívá také na 10 vteřin a pokračuje vlastním ztvárněním. Po druhém se nechává opět jeho obrázek jako předloha pro dalšího a tak to jde až do posledního soutěžícího na způsob „Tiché pošty“.

Vyhrává to družstvo, které se nejvíce přiblížilo obrázku, které je na originální předloze. Po skončení hry pokračuje reflexe: jak se soutěžící cítili, co pro ně bylo nejtěžší, s jakým handicapem by byli schopni žít lépe, s jakým hůře.

Reflexe

Dívky si uvědomily, že žít s handicapem vůbec není lehké, a při hledání odpovědi na otázku, co je pro ně nejtěžší, se rozdělily na dvě skupiny. První skupina tvrdila, že je to pro ně život bez končetin, členové druhé skupiny se shodli na slepotě. Z odpovědí na mé dotazy a z vlastního pozorování jsem zjistila, že dívky, pro které slepota představovala nejhorší handicap, jsou všechny výtvarně nadané a velmi zručné v jemné manuální práci, zatímco dívky, pro něž byl největším handicapem život bez končetin, jsou buď sportovního založení, nebo více materiálně založené. Samy dívky si však nevybíraly nejtěžší handicap podle svých potřeb, soudily tak nevědomě. (Obr. 27-28)

Tvorba obrázků neobvyklým způsobem dívky bavila, přičemž se všechny shodly, že nejjednodušší je pro ně kreslit druhou rukou. Také se přiznaly, že když nemohou malovat běžným způsobem a pečlivě vybarvovat, je jim lhostejné, jakou barvu si vyberou, a kreslí pak celý obrázek jednoduše jedním fixem.

Samotné malování jinými částmi těla připadalo děvčatům poněkud nešikovné – nedokázaly zvládnout všechny svoje pohyby. Kostřbaté tvary zkreslovaly původní předlohu a vznikala tak témata obrázků, která se zcela lišila od předlohy (např. z talíře špaget vznikl vodník apod.) (Obr. 29)

Toto cvičení je určeno k rozvoji empatie a rozhodně bych ho doporučila jako učení nenásilnou formou k uvědomování si nelehkých situací druhých lidí.

2.2. Mateřská škola M. Montessori

Charakteristika skupiny

Třída M. Montessori v MŠ, dvanácti členná smíšená skupina dětí, 5 chlapců a 7 dívek ve věku od 3 do 6 let, skupina uzavřená, děti jsou ve stejném kolektivu po celou dobu, kdy navštěvují MŠ, fungují zde přátelské vztahy, předškolní starší děti pomáhají mladším, děti v této třídě jsou celkově vyzrálější, vzdělanější a samostatnější než vrstevníci v běžných MŠ, a to díky systému („pomoz mi, abych to dokázal sám“, zásada „každé dítě je individuální osobností“) a pomůckám M. Montessori. Artefiletická cvičení jsem zařadila mezi ostatní činnosti ve třídě MŠ, v rámci týdenního plánu „Barvy v našem životě“.

2.2.1. Artefiletika KAPKY DEŠTĚ

Cíl

Vyjádření dešťových kapek výtvarnou činností; rozvoj představivosti; práce s barvou; snaha o neverbální komunikaci; prohlubování schopnosti empatie a spolupráce; uvědomování si tvarů, které pozorujeme v přírodě; rozvoj jemné motoriky díky technice tupování; respektování druhého; rozvoj muzikálních schopností.

Úkol

1. Výtvarně ztvárnit pohyb a cesty dešťových kapek, tupováním prsty na papír.
2. Vytvořit ve skupinách společné dílo za použití neverbální komunikace
3. Vcítění se do života dešťové kapky
4. Reflektivní rozhovor

Motivace

Pro tuto výrazovou hru si záměrně vybereme deštivý den. Můžeme se s účastníky dívat z okna a zaměřit sledování na déšť: jak kapky dopadají z oblohy na zem a dělají mokré tečky na chodníku, kde v prohlubních tvoří louže; jak na skle vytvářejí cestičky a spojují se vždy v jednu velkou slzu.

Po sledování deště se posadíme do kroužku. Aby byli účastníci cvičení před samotným artefiletickým cvičením uvolnění a soustředění, přečteme dětem motivační pohádku „Rozhovory mezi kapkami deště“ z knihy Výtvarné čarování od J. Slavíkové a kol. Pro

starší účastníky zvolíme zklidňující relaxaci. Potom si zazpíváme píseň s tématem deště např. „Kapala kapka, kapala“ s doprovodem Orffových nástrojů a pohybovými prvky. Na závěr diskutujeme na téma dešť, shrnujeme poznatky a zvolna navážeme na zadání výtvarné činnosti.

Postup

Po dokončení motivace se účastníci rozdělí do trojic a každá skupinka obdrží čtvrtku formátu A3 a kelímky s prstovými barvami – 3 základní barvy. Práce probíhá na zemi, aby měly děti co nejlepší přístup k papíru a prostor k vytváření. Každý účastník cvičení si vybere jednu jedinou barvu (žlutá, červená, modrá), jím oblíbenou, s níž bude po celou dobu výtvarné činnosti „žít život dešťové kapky“.

Pro tuto práci budeme používat techniku tupování, kterou skupině před samotným začátkem názorně předvedeme. Jde o metodu, při které prst namočíme v barvě a následným ťukáním na papír vytváříme malé kulaté otisky.

Cílem je vytvoření společného díla, které vyjadřuje cesty dešťových kapek a jejich dopadání na zem. Každý si představí, že je dešťová kapka, která za malou chvíli spadne z dešťového mraku rovnou na zem, kde vytvoří svoji louži, cestu či obtisk, nebo se setká s dalšími kapkami. Stáváme se tedy kapkou a naším výtvarným nástrojem bude prst. Účastníci mohou po papíře vytvářet cesty, louže, místa, kde si spolu jednotlivé kapky povídají – míchání barev apod.

V této artefietické hře používáme neverbální komunikaci, „kapky“ spolu komunikují cestami na papíře, mícháním barev a vzájemnými doteky prstů.

Po společném vytváření se v reflektivním dialogu probíhajícím v kruhu, uvnitř něhož jsou vystaveny díla skupinek, rozebírají jednotlivé záměry členů s kapkami; styl a cesty deště; pocity ze spolupráce, komunikace a doteků; práce s barvou – výběr, obliba, míchání barev.

Reflexe

Po přečtení motivační pohádky a hudební relaxaci jsem si ještě chvíli s dětmi povídala o dešti, abych docílila vcítění se účastníků do dešťové kapky (Obr. 31-32). Každý měl zavřít oči a představit si, jak padá dolů a během letu si plánovat, kam dopadne, a jak se zachová dál jako dešťová kapka. Abych dětem přiblížila neverbální styl komunikace, řekla jsem jim, že dešťová kapka nemá ústa, proto nemá čím mluvit, ale že si kapky povídají jiným způsobem, a to tak, že se dotýkají, slévají v jednu velkou. Pokud budou děti dobře poslouchat, tak uslyší, jak venku kapky šumí.

Při neverbální komunikaci nebylo snadné udržet absolutní ticho, zejména v případě dívek v předškolním věku, po domluvě se dětem nakonec přece jen podařilo dorozumívat beze slov. Zajímavé bylo, že přesnými pokyny se řídily spíše děti mladší. Tupovaly pečlivě prstíky na papír, dělaly cesty kapek, vzájemně si povídaly pomocí doteků prstů a mícháním barev. Naopak předškolní děti už nechtěly pouze tupovat, a tak malovaly buď celou dlaní, nebo vytvářely obrázky. V každém případě jejich rozmanitá fantazie přesahovala hranice zadaného postupu. V tomto cvičení se zcela jasně prokázalo, kdo je dominantní a kdo spíše submisivní typ.

Například v jedné trojici (2 chlapci a 1 dívka) dokázala dívka beze slov, ale naprosto důrazně dát oběma chlapcům najevo, že jedna celá polovina papíru patří jen jí a o druhou polovinu se oba chlapci musí podělit. Táž dívka také pracovala samostatně a nikoho k sobě nepustila, takže na obrázku bylo snadno rozpoznatelné, kdo je autorem každé jednotlivé části výtvaru.

Další trojici se zase podařilo navodit dokonalé souznění, jeden dělal drobný déšť, druhý velké kapky v louži a třetí obrovskou dešťovou bouři, takže v závěru jednotlivé části obrázku přecházely jedna ve druhou a ve svém celku zobrazovaly jednotlivé fáze bouřky (Obr. 33).

Při výběru barev jsem zprvu předpokládala, že chlapci budou vždy volit modrou barvu, ale zjistila jsem, že jsem se mýlila, protože chlapci si s oblibou vybírali žlutou i červenou barvu. Dívky si vždy zvolily pouze žlutou nebo červenou, modrou barvu nikdy. (Obr.34)

2.2.2. Artefiletika STROM A JEHO SKŘÍTCI

Cíl

Vytvoření společného stromu; uvědomování si tvarů a odstínů barev v přírodě; naučit se tvůrčí spolupráci ve skupině a toleranci k druhým lidem; rozvoj práce s barvou a představitosti; vyzkoušení si nekonvenčních technik; pochopení ekologických myšlenek.

Úkoly

1. Práce v interiéru – kresba linií kmenu a větví stromu. Výtvarného ztvárnění listů docílíme obtisknutím barevně natřených dlaní.

2. Práce v exteriéru – vytvořit výplň kmene stromu. Strukturu kůry obkreslíme na papír položený na kmenu živého stromu, pomocí voskové pastelky, kterou na plocho přejíždíme po papíře.
3. Práce v interiéru – natrhat pruhy z papíru ze strukturou kůry, nalepit na je na kmen, vystřihnout listy z dlaní a dotvořit vlastní strom.
4. Výroba stromových skřítků z papírového materiálu
5. Reflexe

Práce skupinová, časový limit 3 hodiny, výtvarná činnost v exteriéru i interiéru.

Materiál, pomůcky

Papír A4, vodové a temperové barvy, štětce ploché, nůžky, kancelářské papíry, voskové pastely, tuhé lepidlo, velký arch papíru či kartonu, barevné lepicí papíry, pastelky, javorový nebo kaštanový list.

Motivace

Povídáme si o podzimu; o životě stromu: jednotlivé etapy, názorná ukázka letokruhů, měnící se barvy listů a jejich opadávání, strom v různých ročních obdobích apod.; jak o stromy pečujeme. Inspirací pro toto artefietické cvičení bylo propojení dvou podobných výrazových her z knihy V. Slavíka Výtvarné čarování. Do motivace můžeme zařadit i poznávací vycházku do parku nebo lesa

S dětmi jsem probrala několik ekologických myšlenek (jak se chovat v přírodě, ke stromům a rostlinám, jakým způsobem mohou pomoci s ochranou přírody, apod.) s využitím motivačního příběhu o „skřítcích Pořádníčcích“.

Postup

Po motivačním povídání přiblížíme účastníkům zadání. Skupina bude spolupracovat. Celá artefietická hra se skládá ze čtyř částí výtvarné hry v tomto pořadí: listy, kmen, strom, skřítki.

Nejprve budeme vytvářet listy. Pro lepší pochopení úkolu ho můžeme dětem přiblížit tímto zadáním: Dobře si prohlédněte tvar listu (javorový list), a teď se zkuste zamyslet, jakou část těla vám připomíná? Ruku, podívejte se na ni a zkuste si představit, že se stala lístečkem na větvi stromu, může se jen tak pohupovat ve větru, nebo se volně snášet na

zem, zkuste to. Děti si rozdělí vodové a temperové barvy a nanášejí si barvu do dlaně a obtiskují ruce na čtvrtky. Každý vyrobí předem určený počet „dlaňolístků“.

Kmen – skupina jde ven (park, zahrada) a každý člen si vybere strom, který se mu nejvíce líbí, přiloží na kmen papír a přejíždí naplocho voskovou pastelkou, tak aby vynikla struktura kůry stromu. Účastníci si mohou vybrat z různých odstínů hnědé, khaki a šedé barvy, aby docílili věrohodnosti barvy kůry v přírodě.

Po návratu do interiéru natrháme papíry se zachycenou strukturou kůry na různě široké a velké pruhy. Již suché „dlaňolístky“ vystříhneme ze čtvrtek. Na zemi rozložíme velký arch papíru a účastníci si společně předkreslí tvar stromu. Po té nalepují papírové listy i pruhy kůry do tvaru stromu (koruna, kmen, větve) a společný strom dokončují.

Poslední částí je výroba papírových skřítků, kteří budou na stromě bydlet a ochraňovat ho. Děti tvoří skřítky z barevných lepicích papírů, čtvrtek a kartonu podle své fantazie tvorbu necháváme volný průběh. Na závěr si každý na papírovém stromu vybere místo, kde bude jeho skřítek přebývat a následně jej přilepí. Hotový strom vystavíme a v konečném reflektivním rozhovoru rozebíráme spolupráci v jednotlivých částech hry, pocity z tvorby, a záměry účastníků.

Reflexe

V první části práce – vytváření listů, jsem původně zamýšlela, že si děti budou nanášet do dlaně barvu v různých odstínech pouze zelené barvy, ale děti začaly používat další jiné barvy na ruce rychleji, než jsem jim svůj záměr stačila sdělit. Rozhodla jsem se proto, že dětem nebudu do práce zasahovat a ponechám jim zcela volný prostor pro fantazii a vlastní tvorbu.

Děti v MŠ Montessori obtiskovaly ruce na společné čtvrtky, nevadilo jim, že neměly své vlastní papíry, kam by každý přitiskl pouze své ruce (mám u dětí předškolního věku opačnou zkušenost). Samy děti pojmenovaly obtisky rukou „dlaňolístky“ (Obr. 36-37).

Také jsem předpokládala, že se dívky budou malování do dlaně vyhýbat kvůli strachu z ušpinění či potřísnění. Největší obavu však měli dva nejmladší chlapci, kteří se ze začátku zdráhali takto pracovat s barvou, a proto jsem je nijak do této činnosti nenutila. Po chvíli, když oba chlapci viděli, že ostatní děti bez problémů a se zájmem obtiskují své „dlaňolístky“, rozhodli se k nim nakonec přidat a úspěšně pracovali. Když jsem se jich po skončení tohoto artefietického cvičení zeptala, proč si původně nechtěli nanášet barvu do dlaně, tak jeden chlapec odpověděl, že se bál, že ho barva bude studit, a druhý mi řekl, že se barvy štítil, protože mu připadala slizká.

Na druhém úkolu se dětem nejvíce líbilo, jak se jim na papíře objevuje struktura kůry (Obr. 35). Ty z nich, které byly více výtvarně nadané, si vybraly větší počet různě barevných voskových pastelek a snažily se věrně vypoodobnit barvu kůry jimi vybraného stromu. Ostatním dětem a zejména mladším stačila jen jedna barva.

Při lepení listů a kmenu na arch papíru mě překvapilo, že aniž na to děti předem upozornila, samy stromu nakreslily mohutné kořeny (většina předškolních dětí kreslí strom bez kořenů). Děti mezi sebou dobře spolupracovaly a navzájem se tolerovaly. Práci vedly dvě vůdčí osobnosti – dívky (5 a 6 let).

Poslední část, vyrábění stromových skřítků (Obr. 38-37), proběhla zcela bez problémů. Každé dítě si vyrobilo svého skřítku dle své představivosti a po skončení výtvarné práce ho představilo ostatním dětem a skřítkům, a vyprávělo o něm, co umí a jak bude strom chránit. Nakonec si každý vybral místo na papírovém stromě, kam svého skřítku přilepí. U většiny případů platilo to, že introvertnější děti umísťovaly své skřítky spíše do kořenů a dutin stromů, kdežto extrovertnější děti do koruny či na větve stromu, aby tak byli skřítki lépe vidět.

Potěšilo mě, že se dětem kolektivní výtvarná práce i hotový strom líbily, nechaly si ho vystavený přes zimu ve třídě a každé ráno své skřítky zdravily.

2.2.3. Artefiletika RUCÉ

Cíl

Zachytit subjektivní pocit – osobnost vlastní ruky, její charakter; rozvoj práce s barvou a dekorativní výtvarnou činností; jedinečnost apod.; rozvoj jemné motoriky při malbě malých tvarů (obličej) na hřbet či dlaň ruky; uvědomování si vlastního těla; rozvoj empatie, zamyšlení se nad běžnými činnostmi, které jinak provádíme automaticky; rozvoj dramatických dovedností.

Úkol

1. Namalovat temperovými barvami na vlastní na ruku postavu ztělesňující „osobnost“ vaší ruky. Nejprve se zamyslet dle dané motivace, následně začít malovat. Lze libovolně používat, kombinovat barvy a malovat na jakoukoliv část ruky. Výtvarná práce je volná, dle fantazie účastníků. Časový limit 1,5 hod.

2. Dramatizace – připravit si představení postavy pro ostatní účastníky, dramatizace krátkých představení na vlastní téma, kdy se ruka stane nástrojem herce jako loutka.

Časový limit 45 min.

5. Shrnutí v reflektivním rozhovoru.

Výtvarná práce individuální, realizujeme v interiéru.

Materiál, pomůcky

Speciální prstové barvy na tělo, nádoby na vodu, igelitové plachty (proti znečištění), vlasové štětce, krém na ruce, utěrky na setření stékající barvy z ruky, improvizovaná divadelní scéna.

Motivace

Nejprve si s dětmi povídáme o různých částech těla, potom si obkresluje ruku na papír, zkoumáme její tvar, dlaň, rýhy, postavení prstů. Přemýšlíme o ruce, jak uchopuje věci a také jakým způsobem tak činí lidoopi. Následuje přemýšlení a vcítění se do života vlastní ruky, do její situace, co se jí líbí a co ne, co je pro ni těžké, jaký by mohla mít charakter, jak by se chovala, kdyby mohla být soběstačná, co dělá během vašeho běžného dne (popis činností pro názornou představu). Pro uvolnění před samotným artefietickým cvičením můžeme realizovat hru „Gordický uzel“. Při níž se účastníci poslepu chytí za ruce v neuspořádaném hloučku, aby v závěru vytvořily kruh, který musí se rozplést různým podlézáním a prolézáním mezi sebou, aniž by se pustili.

Postup

Účastníci si sednou do kruhu tak, aby měl každý prostor. Menším dětem názorně ukážeme a vysvětlíme formulované zadání: „Za chvíli si každý z vás vezme štětec a barvy a namaluje sám sobě na ruku osobnost vlastní ruky. Představte si tedy, že se z vaší ruky stane samostatná bytost s obličejem, tělem, vlasy, apod.“

Účastníci mohou malovat na hřbet ruky, do dlaně či na celou ruku až k lokti a používat jakékoliv barvy, to zcela záleží na jejich svobodném rozhodnutí (Obr. 40-41).

Po domalování a zaschnutí barev, přichází na řadu dramatická činnost.

Účelem zdramatizování je představit svou ruku ostatním. Děti mají 10-15 minut na rozmyšlení a přípravu, mezitím můžeme připravit divadelní scénu. „Herci“ mohou hrát buď samostatně nebo po skupinkách. Představení ruky a krátká scénka by měla odpovídat věku

děti, proto do představení nezasahujeme a necháváme děti samostatně tvořit. Na závěr zařazujeme reflektivní dialog.

Reflexe

Artefiletické cvičení s názvem „Ruce“ jsem zařadila do týdenního plánu MŠ „Naše tělo“ a přizpůsobila věku a schopnostem dětí. Při tomto artefiletickém cvičení se díky postupnému přivýkání na nové techniky v průběhu minulých artefiletických činností, již žádné z dětí nebálo nanášet barvy na ruku. (Obr. 44)

Všimla jsem si, že dívky dávají přednost pečlivějšímu zdobnějšímu stylu a zvažují výběr barev. Malovaly spíše jen na ruku a kolem zápěstí. Zatímco chlapci nebyli tak pečliví v dekoraci, měli tendenci smíchávat všechny barvy dohromady a jejich ruce na sobě nenesly nikdy více než tři barvy. Natírali si barvu nejen na ruku, ale i dál na paži, blíže k lokti než dívky. Chlapci se snažili pokrýt barvou co nejvíce prostoru.

Co se týče nápadů a originality, tak ani v této MŠ nedošlo k tzv. ukradení nápadu, přestože je u předškolních dětí tento jev velmi častý. (Obr. 42-43)

Ve druhé části utvořily děti z vlastní iniciativy dvojice, protože se většina z nich ostýchala samostatně vystupovat přede všemi ostatními (Obr. 45). Příběhy či scénky měly jednoduché náměty adekvátní věku dětí (ruka kreslí, drží předmět, umývá se, mává, je v kapse, spí). Děti si nedokázaly představit přímo charakter své vlastní ruky, ale spíše činnosti ruky obecně.

Samotné představování osobností s názvem „Ruka“ bylo zajímavé, děti se bavily, ale vyskytly se menší problémy s obtížností zadaného úkolu. I když jsem dětem dala 10 minut na přípravu, všechny dramatizace byly vytvářeny až přímo na místě, děti často samy nevěděly, jak mají začít či pokračovat, apod., takže nastávaly delší okamžiky ticha, během nichž bylo těžké udržet pozornost a divácký zájem ostatních dětí. Musela jsem tedy dětem přizpůsobit podmínky. V případech, kdy jsem vycítila, že děti nevědí jak dál, ptala jsem se jich na různé otázky a ony mi odpovídaly jako Ruka. Po shrnutí se domnívám, že druhý úkol byl pro takto staré děti příliš těžký. Přestože se i přes menší neúspěchy činnost dětem velmi líbila, doporučuji toto artefiletické cvičení buď zjednodušit a přizpůsobit podmínky tak, aby cvičení vyhovovalo věku dětí, nebo omezit jeho použití jen pro případ starších dětí.

2.3. Výtvarný klub v Centru volného času

Charakteristika skupiny

Smíšená skupina dětí ve věku od 4-8 let, ve skupině je jedna vůdčí osobnost – dívka (6 let). Některé děti se vzájemně znají z mateřské školky, jiné se neznají vůbec, možná proto děti raději pracují samostatně, než na společném projektu. Proto jsem pro tento výtvarný klub vybírala artefiletická cvičení založená na individuální práci a ne na kolektivní.

2.3.1. Artefiletika STROM

Cíl

Vytvoření vlastního stromu; prohlubování vnímavosti výtvarných hodnot v barvách a tvarech přírody; rozvoj práce s barvou a představivosti; schopnost rozeznávat teplé a studené barvy.

Úkoly

1. Práce v interiéru – kresba linií kmenu a větví stromu. Výtvarného ztvárnění listů docílíme obtisknutím barevně natřených dlaní.
6. Práce v exteriéru – vytvořit výplň kmene stromu. Strukturu kůry obkreslíme na papír položený na kmenu živého stromu, pomocí voskové pastelky, kterou na plochu přejíždíme po papíře.
7. Vystříhnout tvar našeho kmenu z papíru ze strukturou kůry, nalepit na do obrázku a dotvořit vlastní strom.
8. Reflektivní rozhovor.

Časový limit 1,5 hodiny; práce individuální; výtvarná činnost v exteriéru i interiéru.

Materiál, pomůcky

Vodové barvy, štětce, papír A4, voskové pastely, papír, nůžky, lepidlo.

Motivace

Nejprve si povídáme o přírodě, zejména o stromech, co se s nimi děje na podzim, co na jaře. Můžeme dětem přiblížit artefiletické cvičení formulovaným zadáním inspirovaným knihou V. Slavíkové Výtvarné čarování: Představte si, že vaše dlaně jsou listy stromu.

Všimli jste si, jak jsou na podzim barevné a pomalu se snášejí k zemi, když opadávají? Dnes každý z vás bude vyrábět svůj vlastní strom, který bude mít lístečky z vašich obtisknutých namalovaných dlaní. Záleží na vás, kam je obtisknete, jen si představte, kam asi vaše „dlaňolístky“ na papír dopadnou.²⁵

Postup

Po motivačním vyprávění začínáme nejprve výtvarnou činností. Namícháme do misek různé odstíny podzimních nebo jarních barev. Každý člen dostane čtvrtku A4, na kterou nejdříve namaluje linii kmenu a větví, vnitřek nevybarvujeme. Potom nanášíme barvy širšími štětci na celou dlaň, kterou pak dle libosti obtiskneme na větve stromu či pod něj. Umyjeme si ruce a necháme obrázek schnout.

Jdeme ven mezi stromy s připraveným materiálem na výrobu kmene (papír a voskovky), každý účastník si vybere svůj strom s výraznou kůrou. Přiložíme na něj papír a přejíždíme naplocho voskovou pastelkou, čímž se na papíře vytvoří otisk struktury s kůry.

Po návratu vystříhujeme požadovaný tvar kmenu svého stromu z papíru se strukturou kůry, lepíme na čtvrtku, doplňujeme větve s již natištěnými „dlaňolístky“.

Následuje přehlídka výtvarných děl v kruhu a reflexe.

Reflexe

Děti nejvíce zaujalo, když si mohly natírat barvu na ruce a štětcem ji roztírat. Největší množství lístků umísťovaly do koruny stromu a dolů na zem jen několik spadlých. Chlapci spíše volili studenější barevné kombinace, ve kterých převažovala zelená (Obr. 46), zatímco dívky dávaly přednost teplým odstínům barev podzimu. Plašší a pasivnější děti se trochu bály zprudka obtisknout („plácnutím“ na papír) listy, a tak jen pomalu a pečlivě přikládaly ruce na místo, které si přesně určily.

Zaujala mě reflexe jedné dívky (5 let), která řekla, že udělá malý strom, protože i ona je malá, a když je to její vlastní strom, tak on určitě vyroste stejně rychle spolu s ní a bude pak velký jako ona (Obr.47). Tato dívka byla na začátku školního roku velmi nespěšná a bojácná, nedovedla bez pomoci nakreslit jednoduchý tvar, nepovedenou linií byla stresována a zaostávala za ostatními dětmi. Nyní, po necelém školním roce, mohu říci, že díky individuálnímu přístupu a artefietickým cvičením, která jsou založena spíše na

---

²⁵ Slavíková, V. – Slavík, J. – Hazuková, H.: *Výtvarné čarování*, Praha, UK v Praze, Pedagogická fakulta 2003, volně zkráceno.

prožitku z vytváření, než na dokonalosti díla, udělala tato dívka velký pokrok, maluje a tvoří zcela samostatně a bez obav, pracuje rychleji, čímž nebrzdí ostatní děti, ale nejpodstatnější je to, že má z výtvarné výchovy radost.

2.4. Dětské integrační centrum

Charakteristika skupiny

2. třída speciální MŠ (děti se zdravotním oslabením) v Dětském integračním centru, skupina je zde smíšená, děti od 3 do 7 let. V DIC jsou používány nekonvenční metody založené na individuálním přístupu k dětem. Počet dětí je denně průměrně kolem 15. Děti navštěvují po celou dobu docházky do MŠ stejnou třídu. Navzájem si pomáhají, jsou empatické díky využití integrace, neboť v MŠ jsou děti s různým handicapem. Artefiletická cvičení jsem zařadila do běžného programu dětí v rámci tématu měsíce „Jaro“.

2.4.1. Artefiletika KAPKY DEŠTĚ

Cíl

Vyjádření dešťových kapek výtvarnou činností; rozvoj představivosti; práce s barvou; snaha o neverbální komunikaci; prohlubování schopnosti empatie a spolupráce; uvědomování si tvarů, které pozorujeme v přírodě; rozvoj jemné motoriky díky technice tupování; respektování druhého; rozvoj muzikálních schopností.

Úkol

1. Výtvarně ztvárnit pohyb a cesty dešťových kapek, tupováním prsty na papír.
2. Vytvořit ve skupinách společné dílo za použití neverbální komunikace
3. Vcítění se do života dešťové kapky
4. Reflektivní rozhovor

Výtvarná činnost v menších skupinkách, časový limit 1,5 hodiny, práce v interiéru.

Materiál, pomůcky

Prstové barvy (červená, modrá, žlutá), 3 barevné čtvrtky A3, Orffovy nástroje, omyvatelný podklad

Motivace

Motivace a postup výrazové hry pobíhá stejným způsobem jako u artefiletiky „Kapky deště“ v MŠ M. Montessori (viz str.34 -36). V případě realizace výrazové hry v nedeštivý den, kdy názorná ukázka dešťových kapek na skle okna není možná, použijeme k prezentaci pohybu kapek zrcadlo, které postříkáme vodou. Pozorujeme s dětmi jednotlivé cesty kapek po náklonu zrcadla.

Následuje přečtení motivační pohádky z knihy Výtvarné čarování V.Slavíkové a kol, či relaxace u starších účastníků., vedoucí ke zklidnění a soustředěnosti. Zpíváme píseň „Kapala kapka, kapala“ s doprovodem Orffových nástrojů a pohybovými prvky. Na závěr diskutujeme na téma dešť, shrnujeme poznatky a zvolna navážeme na zadání výtvarné činnosti.

Postup

Po dokončení motivace se účastníci rozdělí do trojic a každá skupinka obdrží čtvrtku formátu A3 a kelímky s prstovými barvami – tři základní barvy. Práce probíhá na zemi, aby měly děti co nejlepší přístup k papíru a prostor k vytváření. Každý účastník cvičení si vybere jednu jedinou barvu (žlutá, červená, modrá)pro něj oblíbenou, s níž bude po celou dobu výtvarné činnosti „žít život dešťové kapky“.

Pro tuto výtvarnou práci budeme používat techniku tupování, kterou skupině před samotným začátkem názorně předvedeme. Jde o metodu, při které prst namočíme v barvě a následným ťukáním na papíru vytváříte malé kulaté otisky.

Cílem je vytvoření společného díla, které vyjadřuje cesty dešťových kapek a jejich dopadání na zem. Každý si představí, že je dešťová kapka, která za malou chvíli spadne z dešťového mraku rovnou na zem, kde vytvoří svoji louži, cestu či obtisk, nebo se setká s dalšími kapkami. Stáváme se tedy kapkou a naším výtvarným nástrojem bude prst. Účastníci mohou po papíře vytvářet cesty, louže, místa, kde si spolu jednotlivé kapky povídají – míchání barev apod.

V této artefiletické hře používáme neverbální komunikaci, „kapky“ spolu komunikují cestami na papíře, mícháním barev a vzájemnými doteky prstů.

Po společném vytváření se v reflektivním dialogu probíhající v kruhu, uvnitř nějž jsou vystaveny díla skupinek, rozebírají jednotlivé záměry členů s kapkami; styl a cesty deště; pocity ze spolupráce, komunikace a doteků; práce s barvou – výběr, obliba, míchání barev.

Reflexe

Motivace byla pro děti zásadní, bedlivě pozorovaly kapky vody na zrcadle a přemýšlely o různých způsobech padání deště, poté se rozpoutala diskuse o bouřce. Hudební činnost s pohybovými prvky způsobila uvolnění dětí před cvičením.

Díky správné motivaci výtvarnou hru účastníci bez problémů pochopili a rychle se pustili do tvoření.

Děti si nejčastěji vybíraly žlutou a červenou barvu, modrou barvu spíše opomíjely, a to i chlapci. Zjistila jsem, že je to tím, že malé děti mají nejvíce rády červenou, protože je výrazná, a žlutou, neboť jim připadá jasná a veselá.

U tohoto artefietického cvičení se používá neverbální komunikace. Děti ze speciální třídy byly schopné tuto komunikaci používat bez problémů. Povídaly si dotekem prstů, tupováním a vytvářením obrazců na papíře. Účastníci byli rozděleni do tří skupin. První skupina byla čistě dívčí, druhá skupina byla složena ze samých chlapců a třetí skupina byla smíšená. Bylo zajímavé pozorovat rozdílnost skupin v pojetí práce.

První dívčí skupina pracovala soustředěně, pečlivě, dalo by se říci, že s určitou opatrností. Na konečném díle je dobře rozpoznatelné tupování. Na začátku měly dívky každá svou „louži barvy“, se kterou samostatně pracovaly, avšak během díla se dívky postupně přibližovaly a nakonec smícháním barev vytvořily nové „louže“. Vždy si však nechávaly alespoň malý odstup a ostatním dívkám do jejich vlastní práce nijak zvlášť nezasahovaly (Obr. 48-49).

Druhá ryze chlapecká skupina působila suverénním dojmem a výtvarné dílo tvořila zcela spontánně. Chlapci nejraději tvořili „louže“ a míchali barvy. Od začátku byli otevření spolupráci s ostatními. Na jejich obraze můžeme vysledovat živelnost, s jakou se do práce pustili – nejsou zde tak patrné pečlivé obtisky prstů jako u dívek. Jejich kapky byly z bouřkového mraku. Všichni chlapci pracovali naráz, rukama přes sebe, výrazně zasahovali ostatním do jejich vytváření, ale nikdo se tomu nebránil. (Obr.50-51)

Třetí smíšená skupina byla kompromisem mezi první a druhou skupinou. Jednotliví členové skupiny pracovali během výtvarné činnosti samostatně. Každý měl svou část čtvrtky, kde si vytvářel vlastní malé dílo. Mohlo to být dáno také částečně větším rozdílem mezi věkem dětí (dva tříletí chlapci a dvě předškolní dívky). Teprve až ke konci se děti začaly mezi sebou na papíru promíchávat a vytvářet společné cesty dešťových kapek. (Obr. 52-53)

Žádné z dětí nemělo s netradičním vytvářením problém, pracovaly se zaujetím a po celou dobu malování se byly schopny soustředit.

2.4.2 Artefiletika MASKY

Cíl

Vyjádřit určitou náladu či emoci malbou masky na obličej; navození vzájemné důvěry ve dvojici účastníků; rozvoj jemné motoriky; prožitek z doteku štětce na obličej; vcítění se do určité nálady.

Úkol

1. Zamyslet se nad náladami a emocemi, základní: smutek, vztek, radost, strach, závist atd.
2. Výtvarně vyjádřit náladu. Ve dvojicích(trojicích) si vzájemně namalujte na obličej „náladovou masku“ (u malých dětí doporučuji náladovou masku spojit se zvířecí) pomocí speciálních barev na obličej a tenkých štětců
3. Interpretace masek, přehlídka
4. Reflektivní rozhovor

Práce ve dvojicích či trojicích, časový limit 2 hodiny, práce v interiéru

Pomůcky

Speciální hypoalergení barvy na obličej, tenké štětce, obrazový materiál - nálady, zvířata; kosmetický krém, odličovací ubrousky

Motivace

Použití obrazového materiálu – rozpoznávání nálad a emocí, přiřazování názvů k obrázkům s tvářemi vyjadřující určitý postoj. Zkousíme si mimicky předvést různé výrazy obličej. V případě malých dětí do motivace zahrnujeme zvířata („Jak se asi tváří smutný slon, vzteklý pes, veselá opice...“)

Postup

Praktická ukázka mimiky nám umožní lepší pochopení zadání této artefiletické hry. Poté se skupina rozdělí na dvojice. Každá dvojice (trojice) si určí pořadí malujícího a malovaného a následně obdrží štětec a kelímky se speciálními barvami určenými na obličej. Oba účastníci se spolu zamyslí a každý z nich si vybere náladu (popř. i zvíře), která mu bude na obličej ztvárněna kamarádem. Ten, který bude malován, zaujme pozici, která je pro něj pohodlná (sed, leh na zádech). Druhý z dvojice se pokusí vyjádřit barvami a výtvarným

projevem náladu, kterou si první vybral. Snažíme se vcítit do nálady, „zažít“ ji a přenést na obličej. Po dokončení „náladové masky“ se dvojice vystřídá. (Obr. 54-55, malování)

Toto artefiletické cvičení můžeme aplikovat i v náročnějším provedení, kdy se maska skládá ze dvou polovin rozdělených uprostřed obličeje jasnou linií. Snažíme se zde o vyjádření opaků nálad (radost, smutek; vztek, klid; úzkost, vyrovnanost aj.) V tomto případě má skupinka tři členy, z nichž dva malují na jednoho, každý na jednu polovinu kamarádova obličeje.

Později přichází interpretace masek, může proběhnout i krátká dramatizace či představení jednotlivých nálad. V reflexi shrnujeme pocity z malování (role malujícího a malovaného), z navození důvěry ve dvojici, z příjemnosti doteku štětce a jak jsme se v masce cítili. (Obr. 56-57, masky)

Reflexe

Pro artefiletickou hru jsem ze zajímavosti vybrala složitější variantu malování masek. Abych cvičení přiblížila dětem, malovali jsme nálady zvířat. Masky jsme doplnili zvířecími čepičkami používanými na divadlo.

Práce probíhala ve trojicích. První dva účastníci si rozdělili obličej třetího kamaráda na poloviny, na kterých pak začali malovat to, co si kamarád vybral (zvíře, nálada). Vybrané cvičení s polovinami tváře bylo pro účastníky zřejmě obtížné, protože děti nebyly schopny opaky nálad malovat. Ve trojicích docházelo ve většině případech k vyjádření totožné nálady u obou malujících. Nechtěla jsem dětem do práce zasahovat, proto jsem je nechala dál tvořit a na tuto chybu je neupozorňovala. Po této zkušenosti bych již pro předškolní děti zadávala snažší úkol, tedy vyjádření pouze jedné základní nálady. Předpokládám, že malba opaků nálad by byla vhodnější pro 1. stupeň základní školy. I tak se dětem práce líbila a chybnou interpretaci zadání vůbec nepostřehly.

Z reflektivního rozhovoru vyplynulo, že všichni účastníci preferovali, když jim na obličejí tvořil masku někdo jiný, důvodem byl příjemný dotyk štětce. U malování vydržely až do konce i hyperaktivní děti, v případě, kdy měly malovat samy na druhé, nedokázaly se na práci koncentrovat po delší dobu.

V případě, že toto artefiletické cvičení zkusíme ve skupině poprvé, je třeba dbát na to, aby se trojice (nebo lépe dvojice) skládala spíše z kamarádů, kteří si důvěřují a znají se. Děti jsou sice flexibilní, ale u nových cvičení, ve kterých se užívá dotyk štětcem či prstem a malba druhému na obličej, mohou vznikat mezi dětmi menší konflikty. Ten, který je malován, může být totiž znepokojen, neboť netuší, co mu vlastně druhý na obličej maluje a

zda to odpovídá jeho představě. Z tohoto důvodu je třeba být dětem na blízku a jejich tvorbu pozitivně komentovat.

2.4.3 Artefiletika ŽIVÁ RAZÍTKA

Cíl

Výtvarná činnost bez použití štětce – vyzkoušení nových technik jako obtiskování dlaní a chodidel. Odbourávání negativních pocitů z výtvarného projevu formou atraktivní hry.

Prožitek z netradiční výtvarné aktivity a radost ze hry.

Úkol

1. Zahrát si výrazovou hru „Razítka“ a pomocí ní prožívat samotné výtvarné tvoření a radost z barev
2. Zaplnit velký arch papíru otisky chodidel a dlaní, bílá místa dostínovat křídovými pastely
3. Reflexe

Výrazová hra ve skupině, časový limit 2,5 hod, práce v interiéru.

Pomůcky

Velký formát papíru (může být slepen z několika čtvrtek A2), temperové barvy v tubách – základní barvy, omyvatelný podlahový povrch či igelitový podklad, noviny, jídelní tácy nebo jiné větší nádoby na barvu sloužící k namáčení nohou a rukou, křídové pastely, sprchový kout, ručníky

Motivace

Sedíme v kruhu, vedoucí vysvětluje zábavnou formou, jak se „chovají razítka“ – stojí strnule jako sochy mají připaženo, mohou snožmo poskakovat. Účastníci si zkoušejí nanečisto „razítkovací polohu“.

Postup

Rozprostřeme na zem arch papíru. Připravíme tácy s různými barvami. Účastníci jsou oblečeni v pracovním oděvu s vyhrnutými nohavicemi, mají bosé nohy. Stojí za sebou ve frontě na rozložených novinách, ze kterých jsme udělali cestu kolem dokola papírové plochy.

Hra na „Razítka“ spočívá v namočení chodidel v barvě na tácu a jejich následné obtiskování = razítkování na papír. Činnost musíme přizpůsobit věku hráčů výrazové hry. Předškolní děti potřebují asistenci pedagoga, protože vedoucí artefiletické skupiny s pomocí dalšího dospělého je přenášejí, držíce je pod pažemi, k tácu s barvou, které si vybraly. Tam si každé dítě namočí chodidla do barvy, zaujme výše popsanou „razítkovací polohu“ a vybere si místo na obtisknutí chodidla. Dospělí několikrát „razítko“ pouští na papír, potom odstavují na novinové cesty. U starších účastníků volíme samostatnou práci bez asistence. „Živá razítka“ mohou na papír otisknout nejen chodidla, ale i další části těla. „Razítkujeme“, až zaplníme celý arch či dokud nás vytváření těší. Snažíme si uvědomovat pocity z tvoření, zda je nám příjemné či nikoliv, jaké si vybíráme barvy, jakým způsobem děláme obtisky, apod.

Po zaschnutí barev dílo dotváříme stínováním a roztíráním křídových pastelů na nepotištěná místa.

Reflexe

Toto artefiletické cvičení se dětem v DIC líbilo ze všech provedených výrazových her nejvíce. Netradiční metody zaujaly i jinak hyperaktivní děti. Doporučuji toto cvičení realizovat s nejvýše deseti dětmi. K vymezení prostoru kolem archu papíru byly použity „novinové cesty“ – papírové dvojstrany, které rozprostřeme kolem díla, od konce papíru přes místnost zase až k začátku. Děti po dotvoření přecházejí po novinách na začátek k tácu s barvou, kde si znovu namočí a zase postupně tvoří. Výhoda je v tom, že děti baví i cesta po novinách, takže plynulý chod dětí za sebou je vyřešen.

Ve skupině byl jeden integrovaný chlapec s vývojovou vadou, který se hry nechtěl účastnit. Potřísnění barvou mu je nepříjemné i v běžných výtvarných činnostech v MŠ, k malování má odstup, tak jsem chlapce ani nepřemlouvala, protože by se v odporu ještě více zatvrdil. Seděl tedy poblíž a jen ostatní pozoroval. Když byla hra v plném proudu a děti se radostí otiskovaly chodidla a později i dlaně, chlapec najednou přišel, že by zkusil otisknout ruku, což mě velmi překvapilo. Jak je vidět, artefiletika se svými technikami se v těchto případech osvědčuje. Chlapec nakonec dokázal vytvořit tři obtisky dlaně jedné ruky, potom už nechtěl, ale i takový zájem o výtvarnou práci je u něj velkým úspěchem. Ostatní děti s namáčením barvy potíže neměly, některé vydrží tvořit kratší dobu, jiní delší. Pro všechny však platilo, že kontakt s barvou jim byl příjemný (Obr. 58). Účastníky hra natolik zaujala, že si barvy záměrně nevybírali, jak bylo původně zamýšleno, ale hlavní aktivitou se pro ně stalo obtiskování bez ohledu na barvu. Ze začátku děti obtiskovaly

chodidla nohy a později i dlaně. Vznikl pozoruhodný společný obraz. Děti za sebou chodily postupně po novinových cestách a pedagožka s vedoucí artefiletické skupiny je obtiskovaly po jednom, takže ke konfliktům (předbíhání, strkání) nedošlo. Novinové cesty vedly až ke sprchovému koutu, kde vždy pí. Učitelka dětem asistovala při mytí chodidel. Po zaschnutí barev na „orazítkovaném obrazu“ děti křídovými pastely dostínovaly pozadí a společně se shodli na světle modré (Obr. 59). Toto cvičení je sice náročnější, ale já bych ho rozhodně doporučila.

2.4.4 Artefiletika MOŘE

Cíl

Vyjádření letního prázdninového pocitu pomocí výtvarného projevu, rozvoj tolerance a teamového myšlení při společné skupinové práci. Výtvarná činnost bez použití štětce – vyzkoušení nových technik jako obtiskování rukou a nohou, tupování prsty.

Úkol

1. Vytvořit na roli papíru moře a pláž technikou obtiskování chodidel.
2. Doplnit moře typickými charakteristickými prvky jako lodě, maják, mořští živočichové, mušle, racci, slunce atd. V tomto úkolu používáme metodu tupování prsty, obtiskování dlaní.
3. Zhodnocení vytvořeného díla reflexe.

Práce je skupinová, časový limit 2,5 hodiny, práce v interiéru, kvůli lepší dosažitelnosti očisty potřísněných částí těla.

Pomůcky

Prstové barvy, temperové barvy v tubách, role papíru cca 4m x 1m, omyvatelný podlahový povrch či igelitový podklad, jídelní táč nebo jiná větší nádoba na barvu sloužící k namáčení nohou a rukou, prostor a potřeby ke smývání barvy.

Motivace

Děti na zemi zaujmou pohodlnou pozici v lehu, zavřou oči, následuje krátká relaxace se správným dýcháním. Vnímáme teplo, které se v nás rozlévá, chladné čelo, snažíme si navodit atmosféru léta vzpomínkou na moře. Podáváme si velkou mušli nebo lasturu a

posloucháme šumění vln. K doplnění artefiletického cvičení můžeme použít nahrávku s relaxační hudbou.

Postup

Po motivační fázi přichází na řadu výtvarná činnost. Účastníci mají na sobě pracovní oděv s vyhrnutými rukávy a nohavicemi, pod rolí papíru je položen omyvatelný podklad. Nejdříve se skupina domluví na rozvržení obrazu. Poté se tužkou plátno rozděluje na dvě části – moře a pláž – a předkreslují se základní linie dalších charakteristických prvků obrazu. Následuje namíchání barev na táč, do kterého se účastníci postaví, namočí si tak chodidla v barvě a přecházejí po papíře dávající pozor na předem vyznačené linie (Obr. 60). Členové skupiny se v namáčení nohou střídají, chodí postupně jeden za druhým jedním směrem. Tímto způsobem se „vybarví“ celá plocha moře odstíny modré barvy a plocha pláže žlutými a béžovými odstíny.

Po očištění nohou, nejlépe ve sprchovém koutu, přichází na řadu tupování prsty. Skupina se rozdělí na dvojice, trojice, čtveřice, podle počtu doplňujících obrazců. Každá skupinka si vybere jeden, který dotvoří tupováním a obtiskováním dlaní. Výběr barev a techniky je pouze na účastnících výrazové hry.

Po dokončení obrazu dílo vystavujeme a hodnotíme jako celek. Nedílnou součástí je reflektivní rozhovor.

Reflexe

Toto artefiletické cvičení děti velmi zaujalo svým netradičním výtvarným postupem, byly proto soustředěné pouze na práci a výrazová hra tak probíhala zcela bez problémů. Žádné z dětí nemělo potíže s namáčením nohou či rukou do barvy, naopak se jim práce v barvě velmi zalíbila.

Účastníci dobře spolupracovali, komunikovali a neměli mezi sebou konflikty, dokonce i při rozdělování velké skupiny na menší a výběru obrazce k tupování se děti byly schopny domluvit.

Chlapecké skupinky si za téma obrazu na tupování vybíraly pro ně typické objekty jako loď, maják, žraloky a ponorky, zatímco dívčí skupinky volily klasická témata: slunce (obr. 61) mušle, hvězdice. Smíšené skupinky vytvářely velrybu, palmu a racky. Je pozoruhodné, nakolik je v tomto předškolním věku pevně rozdělen chlapecký a dívčí svět podle daných vzorců chování.

Po dokončení obrazu (Obr.62) jsme se šli umýt, následoval reflektivní rozhovor s dětem, ze kterého vyplynulo jejich zaujetí. Všechny děti se shodly na tom, že žádná s částí tohoto cvičení pro ně nebyla nezajímavá. Ve chvíli, kdy jsem požádala děti, aby si vybrali pouze jednu část, která se jim líbila nejvíce, považovali chlapečci ve většině případech za lepší část výrazové hry tu, kdy se chodilo po papíru a vytvářelo moře. Dívčákům byl naopak bližší klidnější způsob „vybarvování“ technikou tupování.

Doporučuji samotnou výtvarnou práci systematizovat a udat dětem hranice postupu, aby nedocházelo k velkému pohybu dětí po místnosti a k nežádoucímu potřísnění okolí barvou. Osvědčily se mi novinové cesty; popis viz výše (předchozí artefiletická hra „Razítka“).

2.5 Klub Lékořice – činnost v Thomayerově fakultní nemocnici LDN

Charakteristika skupiny: cca osm členů dle zdravotního stavu pacientů, senioři od 82 do 100 let, ženy, oddělení LDN v Thomayerově fakultní nemocnici, Praha 4. Paní se mezi sebou relativně znají, zůstávají v nemocnici průměrně kolem tří měsíců a déle, skupina se obměňuje (odchody domů, úmrtí). Činnost realizována v rámci dobrovolnického klubu Lékořice, který nabízí dlouhodobým pacientům na různých odděleních aktivní program v rozličných formách jako ergoterapie, canisterapie, výtvarné dílny, individuální návštěvy, předčítání aj.

2.5.1 Artefiletika MOŘE

Cíl

Výtvarné vyjádření hudby a pocitů po poslechu skladby „Moře“ od C. Debussyho, uvolnění a relaxace seniorů skrze výtvarný projev, snaha o navození příjemné atmosféry na oddělení LDN.

Úkol

Ztvárnění moře, malba vln a písku houbičkou namočenou v různých odstínech barvy, doplnění mořskými motivy ubrouskovou technikou a bramborovými tiskátkami; reflektivní rozhovor v kruhu, časový limit 2 hodiny, činnost realizována ve společenské místnosti na LDN

Pomůcky, materiál

Čtvrtky A3, temperové barvy – odstíny modré, zelená, odstíny žluté, oranžová, barvy v tubách s houbičkou, houbičky na nádobí, vykrojená bramborová tiskátka – racci, ryba, hvězdice, ubrousky s mořskými motivy, nůžky, lepidlo Herkules, CD nahrávka „Moře“ od C. Debussyho.

Motivace

Povídání si o moři, šumění vln a křiku racků. Uvolnění při bráničním dýchání. Poslech 1. části skladby „Moře“ – *Od jitra do poledne na moři*

Postup

Po motivaci a poslechu Debussyho Moře každý účastník dostane čtvrtku, na kterou pomocí houpičky namočené v různých odstínech modré barvy namaluje svou představu moře, dále se vytváří písčná pláž technikou tupování barvami v tubě s houpičkou (Obr. 63). Používáme uvolňovací cvičení na zápěstí. Po vyjádření základních rysů moře a písku, doplňujeme obtisky bramborových razítek s mořskými motivy. Nakonec můžeme přidat vystřižené obrázky z ubrousků, které přetřeme lepidlem a necháme zaschnout. Vytváření necháme volný průběh, nezasahujeme účastníkům do jejich práce.

Reflexe

Před samotným artefiletickým cvičením jsem absolvovala rozhovor s vedoucí klubu ergoterapie na LDN, která mě poučila o charakteru skupiny a o práci s pacienty. Po předložení přípravy mé artefiletické hry, která měla být původně skupinovou prací, mi bylo doporučeno cvičení přizpůsobit tak, aby každý účastník vytvářel samostatně svůj obraz. Je to dáno tím, že senioři v tomto věku smýšlejí egocentricky a společná práce by vedla k mnohým konfliktům.

Pacientky přišly dobře naladěny, na práci se těšily. Toto cvičení pro ně bylo novou zkušeností, žádná z účastnic se s artefiletikou ještě nesetkala.

První problém se vyskytl již při motivaci, u poslechu skladby. Některé pacientky mají špatný sluch a z tohoto důvodu musela být hudba puštěna nahlas, to obtěžovalo dvě další pacientky, které vyvolaly menší konflikt a odmítaly kompromisní řešení. Po výrazném

ztlumení hudby jsem začala vysvětlovat postup artefiletického cvičení. Zatímco hudba hrála dál, senioři začali pracovat. Po chvíli jsem byla požádána pacientkami, abych hudbu vypnula. Jejich rozhodnutí plynulo z neschopnosti soustředit se na výtvarnou činnost dohromady s poslechem této hudby. Zjistila jsem, že u seniorů musí být kladen velký důraz na správný výběr skladeb. V tomto případě jsem udělala chybu, měla jsem vybrat hudbu výraznější, dynamičtější, s tradičním podtextem, ze které číší durová harmonie, např. Slovanské tance od A. Dvořáka.

Jinak samotná artefiletická práce se dařila, každá z pacientek pracovala samostatně s využitím své fantazie. Seniorky neměly tendence jedna od druhé „opisovat“, jak se to po většinu hodin ergoterapie na tomto oddělení stává. První část tvoření – malba houbičkou klientkám vyhovovala, zpočátku byly touto technikou překvapeny, a jedna pacientka s negativistickým chováním se obávala nezdaru z malby a tuto metodu odmítla. Avšak po prvních pokusech ženy zjistily, že je tato technika jednodušší než malba štětcem. Každá pacientka používala jiné odstíny modré barvy dle individuální oblíbenosti. Po chvíli se mi podařilo přimět k práci i odmítající pacientku, které se tato práce také zalíbila. Obtiskování bramborových razítek proběhlo bez problémů, stejně jako nalepování mořských motivů pomocí ubrouskové techniky. Tuto metodu jsem do mé artefiletické hry zařadila záměrně proto, aby pro seniory, kteří si špatně zvykají na nové podněty, bylo ve výtvarné činnosti něco známého a dodalo jim to pocit jistoty. Což se v závěru v reflektivním rozhovoru ukázalo jako správné řešení. Reflexe probíhala jako neformální rozhovor s pacientkami u šálku čaje. Z dialogů ze seniory jsem zjistila, že i když pro ně byla práce netradiční, zaujala je. Rozdílné názory byly vyřčeny kvůli hudbě – třem z osmi pacientek vyhovovala, ostatním spíše vadila a do dalších činností by ji vůbec nezařadily. Pacientkám vyhovovalo malování houbičkou, paní V. řekla: „Když maluji štětcem, tak se mi třese ruka, obrázek vypadá divně, kdežto s houbičkou to jde moc dobře a zajímavě to vypadá.“ Myslím si, že větou paní V. shrnula výhody této metody.

Pro seniory bych artefiletickou činnost doporučila díky jejím metodám, jen zdůrazňuji správné přizpůsobení artefiletického cvičení jejich věku, schopnostem, zájmu a možnostem. (Obr. 64-65)

2.6 Happening

Charakteristika skupiny

Heterogenní skupina, čtrnáct členů – 5 mužů a 9 žen, věk 18 – 26 let. Tato skupina se sešla na happeningu v rámci víkendového táboření pod hradem Žebrák. Ve většině případů se znají pouze dvojice ze všech účastníků. Jako celek spolu ještě nikdy nepracovali.

2.6.1 Mandala

Cíl

Vytvoření společné mandaly, rozvoj skupinové empatie, tolerance, soustředění a trpělivosti. Respektování přání druhých. Utvoření nové spolupracující otevřené skupiny. Rozvoj neverbální komunikace.

Úkol

Skupinová práce, časový limit 1 den, práce v exteriéru (pod širým nebem v přírodě).

1. Sestavení základních linií mandaly z přírodních materiálů
2. Dotvoření a vyplnění vnitřních ploch mandaly
3. Vnímání pocitů z vytvořeného díla
4. Zničení mandaly rozprášením do přírody

Pomůcky, materiál

Přírodní materiál: čočka, fazole barevné, hrách, dřívka, písek – větší nádoba např. kbelík, kamínky; těstoviny různých tvarů obarvené potravinářskými barvivy, misky na materiál, velký formát podkladu, na který se bude mandala skládat (plátno, látka, prostěradlo).

Motivace

Načerpání inspirace z přírody kolem sebe, uvědomění si skupinové empatie. Diskuse o tradici mandaly, výkladu symbolů a společném skládání.

Postup

Na rozprostřený podklad na rovném terénu vysypou účastníci větší množství písku (na písek se pokládá materiál dobře a drží v něm, takže nehrozí rozbití mandaly povětrnostními vlivy přírody), který upraví do společně vybraného geometrického tvaru. Nejlépe se osvědčil čtverec, kruh a šestiúhelník. Na pískovou vrstvu účastníci vytvářejí mandalu

skládáním ornamentů, symbolů, geometrických tvarů z jednotlivých přírodnin. Platí zde pravidlo, že mandala musí obsahovat vždy sudý počet těchto jednotlivých tvarů a ornamentů, které by měly zaujímat místo naproti sobě jako symbol kladné a záporné strany. Účastníci by měli spolupracovat a mezi sebou se vzájemně respektovat.

Na samotném začátku pokládání základů mandaly může každý pracovat individuálně beze slov na „svém úseku“. Postupně se členové skupiny mají vzájemně doplňovat a rozšiřovat jeden druhému jeho část mandaly tak dlouho, dokud se k sobě nepřiblíží všechny základní linie mandaly, které účastníci nakonec spojí v jeden velký obrazec.

Potom všichni dohromady mandalu dotvářejí, vyplňují pole a zdobí ji. Snažíme se komunikovat neverbálně a vycítit záměry ostatních.

Po zhotovení díla necháváme na sebe mandalu působit, uvědomujeme si jaké v nás vyvolává pocity. Následuje reflektivní dialog, kdy práci shrnujeme a vytváříme závěry o převažujících pocitech.

Nakonec po důsledném rozjímání nad mandalou, jdeme mandalu zničit jako symbol pomíjivosti života. Buď výtvar rozprášíme do přírody, nebo vysypeme do vody a necháme odeplout. Můžeme ještě zařadit další krátkou reflexi z destrukce mandaly.

Reflexe

Účastníci přišli nadšeni novou netradiční činností. Po vysvětlení zadání začalo tvoření. Dvojice, které se znaly, pracovaly ze začátku skládání samostatně, ostatní tvořili také zcela individuálně každý na svém úseku. Skupina první hodiny vytváření pracovala v tichosti za použití neverbální komunikace (Obr. 66). Už od samotného začátku byl ve skupině patrný respekt názorů ostatních a tolerance.

V části, kdy se spojují základní obrysy mandaly, začali členové mezi sebou postupně opatrně spolupracovat, stále beze slov. Při každém pokládání nového obrazce či ornamentu do mandaly vyhledávali účastníci oční kontakt druhých a vzájemně si tak oceňovali mimikou obličej a gesty nové nápady. Ve skupině nebyl nikdo, kdo by suverénně skládal bez ohledu na názor ostatních. Je pravda, že v počátcích výrazové hry se účastníci obraceli k jednomu extrovertnějšímu muži s vůdčími rysy, ten má ovšem autoritu přirozenou a vedení tak nevzešlo z jeho popudu. Po vytvoření základního tvaru mandaly a získání určité jistoty, již členové skupiny tvořili bez nutnosti konzultací s vůdčí osobností.

Vytváření mandaly účastníky natolik zaujalo, že po dvou hodinách tvorby spolu všichni plně spolupracovali bez jakýchkoli zábran. V této části bylo jejich zanícení pro artefietiku takové, že přestali používat neverbální komunikaci. Nevedlo to k předpokládanému chaosu

či překřikování, ale ke vzájemnému srozumitelnému vysvětlování jednotlivých výtvarných záměrů.

V další fázi práce – zdobení – vyplynula inspirace účastníků z přírody, slunečného počasí a radosti z vytváření. Mandala po dokončení vnitřní výplně na všechny působila velmi optimistickým dojmem (Obr. 67). Z reflektivního rozhovoru jsem se dozvěděla, že složení obrázců a barev většině účastníků vyvolává pocit pohody, vyrovnanosti a celkové radosti. Na jiné působila mandala velmi hravým, bezstarostným dojmem. Všichni byli se svou společnou prací spokojeni. Práce trvala 5 hodin + reflektivní rozhovor + destrukce mandaly, takže jsme se do časového limitu vešli.

Pro zničení mandaly si účastníci vybrali potok, který protékal loukou. Vybraní jedinci uchopili podkladovou látku za rohy a obřadně ji nesli k vodě, ostatní se šli s mandalou rozloučit s nimi. Destrukce mandaly proběhla prudkým vyhozením obsahu do vzduchu a snesením do potoka (Obr. 68). Na některých účastnících byla vidět lítost. Při výběru nosičů mandaly k potoku dokonce několik členů skupiny odmítlo aktivní účast při destrukci. Proto jsme v druhém reflektivním dialogu diskutovali o důvodu zničení, o přetrvání společné práce v našem nitru a vyrovnávání se s různými ztrátami.

Skupinová práce se v tomto případě dařila zcela nadprůměrně, a to díky lidem, kteří byli schopni tolerovat ostatní. Dle cílů tohoto artefietického cvičení se dokázala skupina navzájem se neznajících lidí zformovat ve spolupracující a otevřené společenství účastníků s totožným záměrem – vytvoření společné mandaly.

3 ZÁVĚR

Závěr

Vyhodnocení:

Ve všech skupinách ve vybraných zařízeních a institucích, kde mi bylo umožněno artefiletiku praktikovat, se mi podařilo podchytit zájem účastníků o artefiletickou činnost a udržet jej v průběhu celé hry. Důvodem byly nově nabídnuté nekonvenční techniky a individuální přístup.

Hypotéza se potvrdila: Metody artefiletiky se dají aplikovat na sociální skupiny ve všech vybraných institucích a zařízeních.

Srovnání práce v různých zařízeních

„Kapky deště“: MŠ Montessori a DIC

- **MŠ M. Montessori**

Děti v MŠ M. Montessori jsou díky výchovnému systému M. Montessori více vyzrálejší a tvořivější než ostatní děti v jejich věku. Zdálo se, že úkol jim nepřináší plnou seberealizaci, takže přesahovaly z techniky tupování do volné malby celými dlaněmi, vytvářely určité tvary apod. (takto činily zejména starší předškolní děti). Jinak byly jejich výtvarné práce vždy promyšleny, pokaždé něco vyjadřovaly, např. jednotlivé fáze bouřky, jarní déšť, atd. Děti mezi sebou dokázaly neverbálně komunikovat, avšak ne po celou dobu činnosti, ke konci měly tendence ostatním své „deštné záměry“ vysvětlit a diskutovat o nich.

- **DIC**

Naopak děti v Dětském integračním centru se přesně řídily zadáním artefiletického cvičení. Ze začátku pečlivě tupovaly a teprve po delší době se začaly na ploše papíru promíchávat a tvořit „louže“. Každá skupinka dětí pracovala mírně odlišně, jak jsem popisovala výše, avšak společná schopnost tvořit všech tří skupin v DIC byla, dokázaly mezi sebou bez problému neverbálně komunikovat. Myslím si, že je to způsobeno tím, že se v integrační třídě setkávají děti zdravé s dětmi s různými handicapy, jsou zvyklé

vzájemně se dorozumívat jinými způsoby a tak mezi sebou neverbální komunikaci běžně používají a proto jim v tomto směru tento styl komunikace vyhovoval. V závěru byly práce jednotlivých skupinek podobné. Na všech dílech bychom mohli najít samostatné cesty prolínající se s ostatními a také „louže“, které se staly nejoblíbenější výtvarnou činností dětí v tomto artefiletickém cvičení.

„Ruce“: MŠ M. Montessori a oddíl skautek

- **MŠ M. Montessori**

Dětem v Mateřské škole jsem musela toto artefiletické cvičení přizpůsobit jejich věku a schopnostem. Bylo nutné vše názorně ukázat, vysvětlit a použít motivační úvod. Zjednodušení se projevilo v tom, že děti neměly psychologicky přemýšlet o charakteru ruky, ale měly si jen vzpomenout, co jejich ruka každý den dělá a vcítit se do její situace. Malování ruky děti nadchlo. Chlapci a dívky měli jiný způsob malby (viz strana 41) chlapci si po ruce malovali spíše kvantitativně, kdežto dívky kvalitativně. Děti neměly u „Ruky“ rozlišeno pohlaví, „Ruka“ pro ně ztělesňovala střední rod.

Po skončení malování přišla na řadu jednoduchá dramatizace, která se dětem líbila. Myslím si však, že tato část výrazové hry by pro ně byla velmi náročná bez pomoci pedagoga, jehož role vypravěče a tazatele zde byla nezbytně nutná.

- **Oddíl skautek**

Dívčákům v oddílu skautek byl zadán artefiletický úkol na již patřičné psychologické úrovni adekvátní jejich věku. Dívky měly více času na uvědomování si charakteru „Ruky“ během několika hodin, kdy používaly již namalovanou ruku k běžným denním činnostem.

Každá „Ruka“ poukazovala na osobnost i na typ charakteru dívky. Výtvořily byly originální a nedošlo ke kopírování nápadu.

Na rozdíl od MŠ M. Montessori měly dívky přesně rozmyšleno, jakého pohlaví je jejich ruka. Dvě dívky vůdčího typu měly na rukou namalované mužské osobnosti jako jediné z celého oddílu, což patrně svědčí o tom, že v ryze dívčím kolektivu se opravdu prosazují jako vůdčí osobnosti.

Skautky si naopak na rozdíl od MŠ řídily celou dramatizaci samy bez toho, aniž bych jim do hry musela zasahovat. To bylo zcela jistě dáno věkem dívek, od něhož se také odvíjela témata jednotlivých scének.

„Strom“: MŠ Montessori a Výtvarný klub v CVČ

- **MŠ M. Montessori**

Vzhledem k delší časové dispozici (věnovanému času) bylo celé artefietické cvičení pro děti MŠ Montessori komplikovanější a mělo více úkolů.

Ani v této výrazové hře děti nezapřely svoji nadprůměrnou tvořivost. Již na začátku činnosti vytváření listů si začaly nanášet všechny různé barvy na ruce rychleji, než jsem jim stačila sdělit svůj původní záměr, že si budou nanášet do dlaně barvu v různých odstínech pouze jediné – zelené – barvy.

Děti byly vstřícné kolektivní spolupráci, obtiskovaly dlaně na společné čtvrtky a navzájem se tolerovaly.

- **Výtvarný klub v CVČ**

Ve výtvarném klubu se schází smíšená skupina dětí, které se až na pár výjimek vzájemně neznají. Upravila jsem dětem artefietické cvičení pro individuální práci, protože ze zkušeností vím, že skupina nerada pracuje dohromady. Děti ve skupině odmítají pracovat s ostatními asi proto, že se klub ve většině případů skládá z výtazných osobností, které se snaží vždy prosadit názor bez ohledu na ostatní.

Na rozdíl od MŠ Montessori, kde děti používaly různých barev i kombinací, chlapeci ve výtvarném klubu většinou preferovali studené barvy, dívky naopak převážně teplé barvy.

Zaujala mě reflexe jedné dívky (5 let), která mi sdělila, že vytvoří malý strom, protože i ona sama je malá, a když je to její vlastní strom, tak on určitě vyroste stejně rychle spolu s ní a bude pak velký jako ona. Tato dívka byla na začátku školního roku velmi nesmělá a bojácná, nedovedla bez pomoci nakreslit jednoduchý tvar, nepovedenou linií byla stresována a zaostávala za ostatními dětmi. Nyní, po necelém školním roce, díky individuálnímu přístupu a artefietickým cvičením, která jsou založena spíše na prožitku z vytváření, než na dokonalosti díla, udělala tato dívka velký pokrok, maluje a tvoří zcela samostatně a bez obav, pracuje rychleji, čímž nebrzdí ostatní děti, ale podstatné je, že má z výtvarné výchovy radost.

„Masky“: Oddíl skautek a DIC

- **Oddíl skautek**

Artefietickou výrazovou hru „Masky“ jsem zařadila do programu nejprve skautkám. Díky věku dívek jsme mohly hru realizovat v jejím plném rozsahu. Toto cvičení sice vyžaduje určitou časovou náročnost, ale výsledky a prožitek bývá nezapomenutelný. Skautky se dokázaly do hry zcela vcítit, viz strany 30-31. V tomto případě se také podařilo zmírňovat negativní jevy ve skupině lepším začleněním jedné z dívek při společném obtiskávání tváří, kdy ji ostatní dívky nechaly obličej obtisknout do středu archu papíru.

- **DIC**

U dětí v DIC jsem volila jednodušší verzi artefietické hry než u skautek s ohledem na věk předškoláků. Cílem bylo vytvořit masky zvířat, které by vyjadřovaly určitou náladu. Pro zajímavost jsem dětem zadala úkol, aby ve trojicích první dva účastníci rozdělili obličej třetího kamaráda barvou na poloviny, každý si jednu vybere a výtvarně na ní vyjádří náladu tak, aby jeden z nich kreslil dobrou náladu a druhý špatnou. Vybrané cvičení bylo pro účastníky zřejmě obtížné, protože děti nebyly schopny opaky nálad malovat. Všichni v trojici malovali totožnou náladu. Z této zkušenosti usuzuji, že jsem měla vybrat pro děti ještě jednodušší verzi hry.

Na rozdíl od dívek ze skautského oddílu děti artefietickou hru tolik vnitřně neprožívaly. Braly ji jako netradiční a zábavnou výtvarnou aktivitu.

„Moře“: DIC a LDN-klub Lékořice

- **DIC**

Artefietické cvičení „Moře“ jsem musela hodně přizpůsobit oběma zařízením. V dětském integračním centru jsem zkusila uvést trochu náročnější, ale atraktivnější techniku obtiskování nohou. Děti se s ní vyrovnaly bez problémů. Jeden z chlapců, který má opravdu negativní vztah ke všem výtvarným činnostem, nechtěl se skupinou zpočátku vůbec pracovat. Velmi mě překvapila jeho reakce, kdy po chvíli pozorování ostatních dětí neodolal a připojil se k ostatním dětem obtiskáváním dlaní.

Práce s barvou dětem šla a velmi se jim zalíbila díky netradiční technice, rády se v barvě „patlaly“. Práce ve skupině jim nečinila potíže, naopak dokázaly komunikativně spolupracovat a těšily se ze společného vystaveného díla.

- **LDN**

Na oddělení LDN jsem po rozhovoru s ošetřovatelkou musela pozměnit zadání cvičení tak, aby byla práce individuální. Narozdíl od dětí, senioři v tomto pokročilém věku neradi tvoří společná díla, každý má rád svůj výrobek, který je pro něj určitou jistotou. Proto by v opačném případě mohlo docházet ke vzniku konfliktů.

Pro malbu mořských vln účastníci používali houbičky namočené do různých odstínů barvy. Tuto metodu jsem vybrala proto, aby senioři, kteří již nezvládají jemnou motoriku a nemohou malovat, mohli znovu nalézt radost z výtvarného prožitku. Senioři si těžko zvykají na nové způsoby. Děti se dokázaly s novou výtvarnou technikou okamžitě seznámit a bez rozpaků ji aplikovat. Seniorům jsem tedy do nového cvičení zařadila i výtvarné prvky, které dobře znají, používají a jsou na ně zvyklí (tisk bramborovými razítky, ubrousková technika), aby neměli obavy z úplně neznámého. Zpočátku jsem měla pocit, že senioři pochybují, nejistě čekají, ale po důkladném vysvětlení zadání již začali pracovat s chutí. Všimla jsem si, že účastnice výrazové hry mají nerady potřísněné ruce barvou, jakmile zpozorovaly na prstech barvu, okamžitě ji chtěly smýt.

Abych podnítila zájem seniorů, vybrala jsem pro motivaci „Moře“ od C. Debussyho. Výběr hudby, jak jsem později zjistila, však nebyl vhodný. Pacientky nebyly schopny soustředit se na hudbu a výtvarnou činnost současně. Doporučovala bych jiný styl hudby, seniorům bližší a s tradiční tematikou, např. Slovanské tance od A. Dvořáka.

Pozitiva, negativa

Ráda bych upozornila na pozitiva a negativa, které artefietická činnost přináší. Uvádím zde proto nejzákladnější klady a úskalí v artefietické práci.

Klady:

- odbourávání zábran z výtvarného projevu
- odbourávání komunikační blokády a zábran z kontaktu
- zmírňování negativních vlivů a agresivního chování ve skupině
- rozvoj tvořivosti, představitivosti a celkové práce s barvou
- navozování pozitivních vztahů ve skupině
- rozvoj schopnosti empatie, tolerance, spolupráce
- zvyšování sebedůvěry dítěte ve výtvarném projevu díky většímu důrazu na prožitek z vytváření, než na dokonalosti díla

Úskalí:

- silné zábrany z výtvarného projevu by mohly vést k napětí a úzkosti
- body art může u citlivých jedinců vyvolat alergické reakce
- některá artefiletická cvičení mohou způsobit dětem s fobiemi silné reakce a úzkostné stavy (např. masky)
- nesprávné zadání hry s nepřiměřenými požadavky na schopnosti účastníkům, může zapříčinit nepochopení a zápornou reakci
- časová náročnost

Shrnutí

Při hodnocení své práce vidím její hlavní přínos v tom, že jsem začínajícím zájemcům o artefiletiku umožnila vhléd do této výtvarné činnosti, upozornila je na její klady a úskalí, seznámila je s některými technikami a metodami práce a demonstrovala praktické využití artefiletiky v různých zařízeních. Na konkrétních případech jsem prokázala výchovné využití artefiletiky a její pozitivní dopad na členy skupiny. Srovnala jsem úroveň kreativity a komunikační vyspělost v jednotlivých skupinách. V neposlední řadě jsem obohatila i sama sebe přínosnými zkušenostmi při vedení několika skupin různých věkových kategorií a nestejně vyspělosti.

Domnívám se, že cíle a úkoly práce, které jsem si vytyčila, jsem splnila.

Přesvědčila jsem se, že lze artefiletiku úspěšně využít jako výchovný prostředek ve všech vybraných zařízeních, jak jsem dokumentovala v praktické části práce. Popsala jsem jednotlivé artefiletické výrazové hry, které jsem přizpůsobila dětem, ozvláštnila a aplikovala v praxi.

Co se týká cíle zmírňovat negativní jevy vyskytující se ve skupinách, byl plněn úspěšně, jak dokumentuji na stranách 27 a 30, kdy byla dívka, vyčleňovaná z kolektivu, nakonec ostatními přijata. Artefiletika se také osvědčila jako pomocný prvek k rozvoji tvořivosti, představitivosti, empatie a komunikace: jako příklad uvádím dívku z výtvarného klubu, viz strana 43, dále jako nástroj k částečnému odbourání negativních pocitů z výtvarného projevu u chlapce z Dětského integračního centra, viz strany 50-51.

Doporučení

Všem začínajícím učitelům a vedoucím artefiletiky bych doporučila zúčastnit se ročního artefiletického kurzu či seminářů, neboť vlastní prožitek a zkušenost z artefiletiky jsou pro následující práci s dětmi nezbytné.

Osvědčilo se mi propojení artefiletiky s dalšími činnostmi, např. hrou na hudební nástroje, hudbou, dramatem, tancem, spontánními nápady, improvizací a pod. Vřele doporučuji ozvláštnění technik ze Slavíkové a kol. právě těmito způsoby. Nezbytný je také individuální přístup a přizpůsobování artefiletických cvičení účastníkům adekvátně k jejich věku, duševní i fyzické vyspělosti a a v neposlední řadě i schopnostem.

4 SEZNAM LITERATURY

SEZNAM LITERATURY:

Bláha, J., Slavík, J.: *Průvodce výtvarným uměním V.* Praha: Práce, 1997. ISBN 80-208-0432-3.

Campellová, J.: *Techniky arteterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi.* Praha: Portál, 1998. s. ISBN 80-7178-204.

Caseová, C., Dalleyová, T.: *Arteterapie s dětmi.* Praha: Portál, 1995. 175 s.

Cikánová, K.: *Kreslete si s námi.* Praha: Aventinum, 1992, 112 s. ISBN 80-85277-79-4.

Činčera, J.: *Práce s hrou : pro profesionály.* Praha: Grada Publishing, 2007. 116 s. ISBN 978-80-247-1974-0.

Davidov, R.: *Kresba jako nástroj poznání dítěte : Dětská kresba s pohledu psychologie.* Praha : Portál, 2001, 208 s. ISBN 80-7178-449-4.

Fontana, D.: *Tajemný jazyk symbolů: Názorný klíč k symbolům a jejich významům.* Praha a Litomyšl: Paseka 1994. 192 s. ISBN 80-85192-91-8 .

Hulke, W. M.: *Magie barev.* Praha: Pragma 1996. 154 s. ISBN: 80-7205-000-1.

Hutňanová, Z.: *Tvoříme s dětmi.* Praha: Mladá fronta 2004. 77 s. ISBN 80-204-1098-8.

Jebavá, J.: *Úvod do arteterapie.* Praha: Karolinum 1997. 95 s. ISBN 80-7184-394-6.

Jirásek, I.: *Vymezení pojmu zážitková pedagogik.* Olomouc: Gymnasion 2004, Vol. 1, č.1, s. 6–16.

Koutná, B.: *Odras stavu psychiky člověka ve výtvarném projevu, absolventská práce na Vyšší odborné škole pedagogické a sociální v Praze, Praha, 2002.*

Kratochvíl, S.: *Skupinová psychoterapie v praxi*. Praha: Galén, 1995. 326 s. ISBN 80-85824-20-5.

Liebmannová, M.: *Skupinová arteterapie : Nápady, témata a cvičení pro skupinovou výtvarnou práci*. Praha: Portál, 2005. 279 s. ISBN 80-7178-864-3.

Matoušek, O.: *Potřebujete psychoterapii?*. Praha: Portál, 1995. 103 s. ISBN 80-7178-036-7.

Němec, J.: *Od prožívání k prožitkářství : výchovná funkce hry a její proměny v historických koncepcích pedagogiky*. Brno: Paido, 2002. ISBN 80-7315-006-9.

Schweizerová, R.: *Masky, terapie sebepoznání*, Československý loutkář 2/1991, Praha.

Slavík, J.: *Artefiletika – Reflektivní, tvořivé a zážitkové pojetí výchovy uměním*, <http://www.sssbrno.cz/artefiletika/modules/articles/article.php?id=9>

Slavík, J.: *Mezi arteterapií a výchovou – artefiletika*. Psychologie dnes - časopis pro moderní psychologii, prosinec 1998, 4, č. 10, s. 14 – 16. ISSN 1211-5886.

Slavík, J.: *Od výrazu k dialogu ve výchově : Artefiletika*. Praha: Karolinum, 1997. 199 s. ISBN 80-7184-437-3 .

Slavík, J.: *Umění zážitku, zážitek umění : teorie a praxe artefiletiky; 1. díl*. Praha: UK – Pedagogická fakulta, 2001, 281 s. ISBN 80-7290-066-8.

Slavík, J. (ed.): *Současná arteterapie (v České republice a v zahraničí) I. - Art Therapy Today I (in the Czech Republic and Abroad)* (mezinárodní sborník), Praha: UK – Pedagogická fakulta, 2000. ISBN 80-7290-004-8.

Slavíková, V., Slavík, J., Hazuková, H.: *Výtvarné čarování: Artefiletika pro předškoláky a mladší školáky*, Praha: UK – Pedagogická fakulta, 2003. 179 s. ISBN 80-7290-016-1.

Slavíková, V., Slavík, J., Eliášová, S.: *Dívej se, tvoř a povídej – artefiletika pro předškoláky a mladší školáky.* Praha: Portál, 2007. 200s. ISBN 978-80-7367-322-2.

Uždil, J.: *Čáry, klikyháky, paňáci a auta : výtvarný projev a psychický život dítěte.* 5. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2002. 125 s. ISBN 80-7178-599-7

Zicha, Z.: *Úvod do speciální výtvarné výchovy.* Praha, 1981.

<http://www.artefiletika.cz>

<http://www.psl.cz/gymnasion>

Obr. 1 Práce s barvou- „Jarní rukavice“

Obr. 2 Práce s hlinou - modelování

Obr. 3 Práce s hlinou - „Strach“

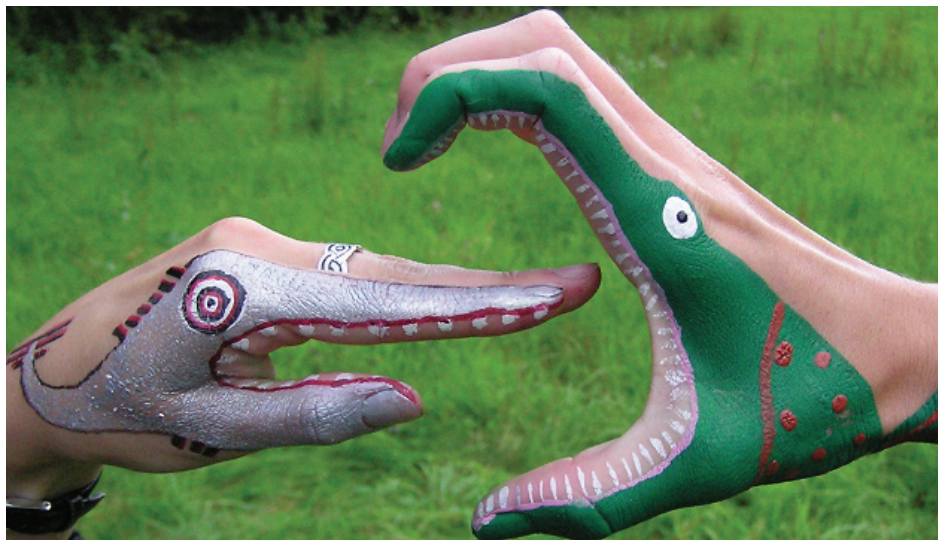
Obr. 4-5 Práce s papírem - „Papírové stíny“

Obr. 6 -7 Práce se symboly - mandaly z přírodních

Obr. 8 Mandaly z přírodních materiálů symboly

Obr. 9-10 Body art

Obrazová příloha - fotografie

Obr. 11 Práce s maskou

Obr. 12 Výroba masky - přikládání sádrové gázy

Obr.13 Zasychání masky

Obr. 14 Hotová sádrová maska

Obr. 15 Malování masky

Obr. 16 Prezentace masek

Obr. 17 Vesnická svatba od P. Breughela st

Obr. 18 "Oživlý obraz"

Obrazová příloha - fotografie

Obr. 19 Malování osobnosti „Ruky“

Obr. 20 Malování osobnosti „Ruky“

Obr. 21 Prezentace „Rukou“

Obr. 22 Improvizovaná divadelní scéna

Obr. 23 Nanášení barvy na obličej

Obr. 24 Masky léta

Obr. 25 Portrét skupiny

Obr. 26 Závěrečné obtisky masek

Obr. 27 Kreslení nohou

Obr. 28 Kreslení ústy

Obr. 29 Zkreslení původní předlohy "handicapem": od mísy špaget k ženskému profilu

Obr. 30 Skupinová práce: „Kapky deště“

Obr. 31 Výsledné práce

Obr. 32 Hraní na Orffovy hudební nástroje

Obr. 33 Technika tupování: fáze bouřky

Obr. 34 Spolupráce při tupování

Obr. 35 Snímání struktury kůry

Obr. 36 "Dlaňolístky"

Obrazová příloha - fotografie

Obr. 37 "Dlaňolístky"

Obr. 38 Spolupráce dětí při sestavování stromu

Obr. 39 "Stromoví skřítki"

Obr. 40 Malování rukou

Obr. 41 Malování rukou

Obr. 42 Prezentace „Ruky“

Obrazová příloha - fotografie

Obr. 43
Prezentace Ruky

Obr. 44
Malování ruky

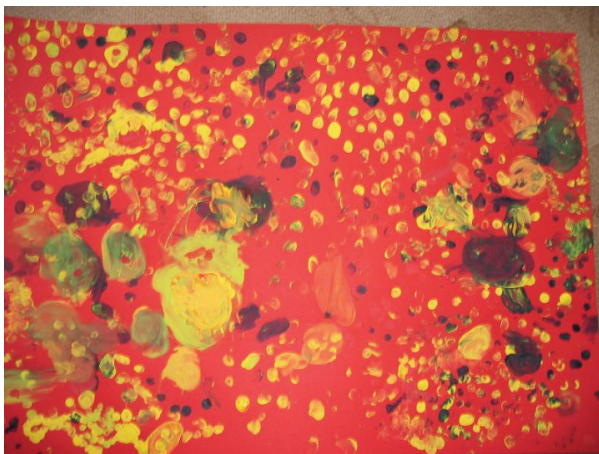
Obr. 45 Dramatizace

Obr. 46 "Dlaňolístky"

Obr. 47 Dokončené dílo

Obr. 48 - 49 Červená dívčí skupina

Obr. 50 - 51 Modrá chlapecká skupina

Obr. 52 - 53 Zelená smíšená skupina

Obr. 54 - 55 Vzájemná malba masek

Obr. 56 „Náladové masky“ - zvířátka

Obr. 57 Smutný vlk a veselá beruška

Obr. 58 „Živá razítka“ -
namáčení nohou v barvě

Obr. 59 Společné dílo - „Razítka“

Obrazová příloha - fotografie

Obr. 60 Vytváření moře

Obr. 61 Skupinová práce - slunce

Obr. 62 „Moře“

Obr. 63 LDN malba houbičkou, razítkování

Obr. 64 - 65 „Stařenky a moře“

Obr. 66 Společné vytváření mandaly

Obr. 67 Mandala

Obr. 68 Zničení mandaly

